

תפקיד ראש ההוצאה לפועל בזירת ההתמודדות בין הזוכה לחייב

א. מבוא

1. חקירת יכולת ותכליתה

חקירת יכולת של חייב נערכת בפני ראש ההוצאה לפועל, ומשולבים בה יסודות של חקירה ראשית¹ ושל חקירה נגדית². חקירה זו נועדה לחשוף את כוחו הכלכלי האמיתי של החייב, את הדרכים שבהן יוכל לפרוע את חובותיו ולא פחות חשוב מזה – את נקודות התורפה שבגרסתו. הבסיס הסטטוטורי לקיומן של חקירות יכולת טמון בסעיף 67(א) לחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז-1967 (להלן: "חוק ההוצל"פ"). הוראתו קובעת:

"ראש ההוצאה לפועל רשאי, מיזמתו או לפי בקשת הזוכה או החייב, לחקור במצבו של החייב, נכסיו, הכנסותיו וחובותיו כדי לברר את יכולתו של החייב לקיים את פסק הדין".

חלק בלתי מוגדר ובלתי ידוע של החייבים מתחמק מפירעון חובותיו אף שהוא בעל יכולת תשלום, וממילא אינו מעוניין לחשוף את משאביו הכספיים

בתחומיה של החקירה ניתן לחקור לא רק את החייב, אלא גם כל אדם אחר שיש בידי מידע על משאביו הכלכליים של החייב³. ראש ההוצאה לפועל רשאי, בדרך כלל, לקבוע את כושר ההשתכרות של החייב באומדן, כאשר אין נתונים מספיקים לכך. אולם התנאי הבסיסי הוא שתיערך לחייב "חקירת יכולת נאותה"⁴ ושיכולת התשלום שלו תישקל "באורח ענייני"⁵. בהמשך דברינו נשתדל להבהיר מהי "חקירת יכולת נאותה" שעל פיה ניתן לקבוע, ברמת ההוכחה הנהוגה במשפט האזרחי, את יכולתו הכלכלית האמיתית של החייב.

לחקירת היכולת שתי תכליות עיקריות: האחת, להכשיר את הקרקע למתן צו תשלומים נגד החייב לפי יכולתו המוכחת, והשנייה, להשיג מידע מפורט ורחב ככל שיהיה על קיומם של נכסים מסוג שניתן לגבות מהם את החוב הפסוק באמצעות הליכים של עיקול ומכירה. בהיבט הדיוני נתונה

* סגן נשיא (בדימוס) של בית המשפט המחוזי תל-אביב, מורה מן החוץ בבית הספר למשפטים המסלול האקדמי המכללה למינהל ובפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן.
** ראש מחלקת החקירות של רשות ההגבלים העסקיים, מרצה מן החוץ בפקולטה למשפטים של אוניברסיטת בר-אילן ובמכללת בית ברל, לשעבר סגן ראש היחידה לחקירת פשעים במשטרת ישראל.

בידי ראש ההוצאה לפועל סמכות לזמן גם עדים שבידיהם לספק את המידע הדרוש על נתוניו הכלכליים של החייב. ראש ההוצאה לפועל רשאי לדרוש מכל עד שמזומן לחקירה גם להביא אתו מסמכים המעידים על יכולתו הכלכלית של החייב. חקירה שמתנהלת ביעילות ובדרך נכונה עשויה לקדם את הליכי ההוצאה לפועל באורח משמעותי. תכליתה של חקירת היכולת מכתיבה את המדיניות הנכונה של קיומה וניהולה, ועל ראשי ההוצאה לפועל לכלכל את צעדיהם בהתאם לתכלית זו: (א) להורות על חשיפת רכוש מרבית של החייב; (ב) להתיר זימון עדים נוספים פרט לחייב, וחקירתם; (ג) לחייב, ככל שהדבר דרוש, הצגת מסמכים רלוונטיים ככל שהם יכולים להאיר על יכולתו של החייב לשלם את חובותיו; (ד) לשים את הדגש על שאלות של משקל ולהקל בשאלות של קבילות; (ה) לבצע פעילות זהירה ומבוקרת המופנית אל צדדים שלישיים המחזיקים ברכושם של חייבים, ואשר ככלות הכול אינם מעורבים בדרך כלל במחלוקת שבין הזוכה לחייב⁶. החקירה מתייחסת לרכוש במקרקעין, במיטלטלין ובזכויות קיימות או עתידיות בארץ או בחו"ל. גם נכסים אשר נמצאים בחו"ל מהווים, כמובן מאליו, נושא חשוב לחקירה, מכיוון שהם מצביעים על היקף יכולתו של החייב לפרוע את חובותיו. השאלה, החשובה כשלעצמה, בדבר מימושו של הרכוש אשר נמצא בחו"ל היא נושא לדיון אחר ואין עניינה לכאן⁷. בתחום זה של חקירת היכולת וניהולה, חשוב מאוד שלא להיקלע להכללות ולומר כי כל החייבים הם סרבני תשלום שאינם מעוניינים לפרוע את חובם. עם זאת, יהיה זה נכון להגיד כי חלק בלתי מוגדר ובלתי ידוע של החייבים מתחמק מפירעון חובותיו אף שהוא בעל יכולת תשלום, וממילא אינו מעוניין לחשוף את משאביו הכספיים⁸. אמנם בצדם של חייבים סרבנים ניצבים גם חייבים רבים שהם באמת חסרי יכולת, אך עדיין לא נמצאה הנוסחה הגואלת שתלמד אותנו להבחין בין אלה לאלה.

2. חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו ועליית חשיבותה של חקירת היכולת
חוק ההוצל"פ נכנס לתוקפו שנים רבות לפני שנכון חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, ולפיכך לא תחול כאן פסקת ההגבלה הכלולה בסעיף 8 לחוק-היסוד⁹, אלא ההוראה של שמירת דינים בסעיף 10 לחוק זה¹⁰. הוראה זו צופה פני העבר, והיא משפיעה בהיבט החוקתי על פרשנותה של החקיקה הקודמת. העיקרון הכללי שהתגבש בהלכה הפסוקה הוא שחוק-היסוד מקרין מהוראותיו גם על חקיקה קיימת, וחקיקה זו צריכה להתפרש לפי הוראותיו. כלומר גם אם החקיקה האמורה תוסיף ותעמוד בעינה מבלי שייפגע תוקפה

צילום: Photos

והיא אינה כפופה לביקורת המחמירה של פסקת ההגבלה שבסעיף 8, עדיין היא כפופה לפרשנות לפי ההוראות החוקתיות שבחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

פרשנות חוק ההוצ"פ על פי הוראות חוק-היסוד קיבלה ביטוי ראשון בבג"ץ 5304/92 פר"ח נ' שר המשפטים¹¹.

עד שניתן פסק הדין בבג"ץ פר"ח לא ייחסה מערכת ההוצאה לפועל חשיבות מרכזית לחקירות היכולת מהטעמים הבאים:

(א) לזוכים אין, בדרך כלל, מידע אמין ואיכותי על נתוניו הכלכליים של החייב. במקרה כזה לא ניתן להצליב את המידע ה"פנימי" שמוסר החייב עם נתונים נגדיים וחיצוניים שיש בהם כדי לאמת או לסתור את המידע שנמסר על ידיו. התוצאה הבלתי נמנעת היא שבהיעדר ראיה לסתור, יתקבלו דבריו של החייב כדברי אמת, וצו התשלומים יינתן לפי גרסתו גם אם אין זו גרסת אמת או שיש בה אמת חלקית בלבד¹².

(ב) תקנה 114 לתקנות ההוצאה לפועל, תש"ס-1979, לפי נוסחה הקודם¹³, קבעה את ההוראה הבאה: "ראש ההוצאה לפועל רשאי לתת צו מאסר לפי סעיף 70(א) לחוק, אם עד ליום מתן הצו לא הראה החייב כי קיימת דרך אחרת לביצוע פסק הדין". בית המשפט העליון מתח בבג"ץ פר"ח ביקורת נוקבת על הנוהג ששרר באותם ימים במערכת ההוצאה לפועל, שלפיו די היה בהגשת בקשתו של זוכה כדי להוציא צו מאסר נגד החייב; החייב לא היה עושה כל מעשה כדי להוכיח שהוא חסר יכולת כלכלית, והצו ניתן ללא בדיקת יכולתו של החייב. ראש ההוצאה לפועל נענה לבקשה כעניין שבשגרה והוציא את פקודת המאסר מבלי שהחייב התבקש להפיע ולטעון בפניו¹⁴. יתרה מזו, כעשרים שנה לפני שניתן פסק הדין בבג"ץ פר"ח מתח השופט ח' ה' כהן, בדעת מיעוט, ביקורת חריפה על הפרקטיקה של הוצאת צווי מאסר ללא חקירה מקדימה ובלא שהובררה

- 1 על חקירה ראשית ראו י' בן-אור, "מישיקר וסי' לובט אומנות הפרקליטות: כיצד חושבים על ניהול משפט (תשנ"ו, כרך א) 45–88.
- 2 על חקירה נגדית ראו שם, בע' 89–155; י' לויט החקירה שכנגד (1991) 39–62.
- 3 ס' 167(ב) לחוק ההוצ"פ.
- 4 הנשיא טירקל, בבר"ע (בי"ש) 54/95 זונדרלינג נ' הבנק הבינלאומי הראשון בע"מ (לא מורסם), דינים מחווי כו(4) 102, בפסקה 3 לפסק הדין.
- 5 שם, 5.
- 6 זו אינה רשימה סגורה של מטלות וניתן להוסיף עליה או לגרוע ממנה לפי העניין.
- 7 מכשיר לחשיפת נכסים בחו"ל הוא צו "Mareva", שהובלע בתקנה 383 לתקנות סדר הדין האזרחי, תשמ"ד-1984: "א(א) בית המשפט או הרשם רשאי, בכפוף להוראות סימן א', להורות למשיב להימנע, בעצמו או באמצעות אדם מטעמו, מלהוציא נכסים מרשותו או מרשות מחזיק, למכרם, לשעבדם או לשנות את מצבם או את זכויותיו בהם, אם שוכנע על בסיס ראיות מהימנות לכאורה, כי קיים חשש סביר שאי מתן הצו יכביד באופן ממשי על ביצוע פסק הדין. (ב) בתקנה זו י'נכסים' – לרבות נכסים המצויים מחוץ לתחום המדינה". הסמכות נתונה אפוא לבית המשפט לתת צו זה ולא לראש ההוצאה לפועל; דיון מקיף בצו זה ראו רע"א 4556/03 בנק סטנדרט צ'רטר – תאגיד חוץ נ' קטב, פ"ד נו(6) 1. נראה שניתן לתת את הצו האמור בהליכי הוצאה לפועל, אולם על הוזהר לפנות לבית המשפט המוסמך ולא אל ראש ההוצאה לפועל.
- 8 אין בידינו נתונים על תופעה זו, ואנו אומרים דברים אלה על יסוד ניסיון והסתכלות רבת-שנים בתחום ההוצאה לפועל מצדו של המחבר המשותף – השופט (בדימוס) דוד בר-אופיר.
- 9 "פגיעה בזכויות: אין פוגעים בזכויות שלפי חוק-יסוד זה אלא בחוק ההולם את ערכיה של מדינת ישראל, שנועד לתכלית ראויה, ובמידה שאינה עולה על הנדרש או לפי חוק כאמור מכוח הסמכה מפורשת בו".
- 10 "שמירת דינים: אין בחוק-יסוד זה כדי לפגוע בתקפו של דין שהיה קיים ערב תחילתו של חוק-היסוד".
- 11 בג"ץ 5304/92 פר"ח נ' שר המשפטים, פ"ד מו(4) 715, 761 (להלן: בג"ץ פר"ח).
- 12 אחת התרומות של בג"ץ פר"ח, נועדה להמריץ את הזוכה לבצע חקירות בעצמו ולאסוף מידע על החייב, לשימוש ולשימוש ראש ההוצאה לפועל בעת חקירת היכולת וההחלטה על צו התשלומים.
- 13 ראו נוסח קודם של התקנה בבג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 722, וכן ס' 93 לתקנות ההוצאה לפועל, תשכ"ח-1968, שקדמה לה.
- 14 בג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 722.

ננסה להשקיף על חקירת היכולת מזווית ראייה שונה מזו שהורגלנו בה עד היום, המשלבת ראייה משפטית בראייה פסיכולוגית-חקירתית. חלק ממסקנות המאמר נתמכות על ידי סקירה אמפירית מדגמית²⁰. תחילה נשווה בין סמכויות החקירה של ראש הוצאה לפועל לסמכויות חקירתיות של רשויות אחרות. לאחר מכן ננתח את המרכיבים השונים של חקירת היכולת תוך שימוש במחקרים פסיכולוגיים העוסקים בתחום התשואל והחקירה ותוך השוואה לשיטות חקירה המיושמות על ידי רשויות ממשל אחרות.

ב. ראש הוצאה לפועל כחוקר סטטוטורי אינקוויזטורי – השוואה לתשואל על ידי רשויות חקירה

הדמות המרכזית אשר תתייב במרכז מאמר זה היא דמותו של ראש הוצאה לפועל. בסעיף 3 לחוק ההוצאה לפועל נקבע כי הסמכויות של ראש הוצאה לפועל נתונות לכל שופט ולכל רשם של בית משפט השלום. זוהי הוראה מהותית-מסמיכה, שלפיה כל השופטים וכל הרשמים המכהנים בבתי משפט השלום מוסמכים לשמש מכוח כהונתם גם כראשי הוצאה לפועל ולהפעיל סמכויות לפי חוק ההוצאה לפועל. בין שהוא שופט ובין שהוא רשם, ממלא תפקיד שהוא מנהלי ברובו ושיפוטי במיעוטו, ובדרך כלל אין בידו כוח שיפוטי. עליו לבצע את פסק הדין ככתבו וכלשונו, ואין הוא "רשאי להרהר אחר מידת תבונתו או צדקתו"²¹. ראש הוצאה לפועל אינו מוסמך "להציף" מאחורי הפרגוד של פסק הדין ולחקור מה נאמר בכתב התביעה, מה חשב או לא חשב השופט בשעה שפסק מה שפסק, ומה הייתה בזמנו עמדת הצדדים וכוונותיהם²². אם טעה בית המשפט שעה שנתן את פסק הדין, כי אז היה על הצד שנפגע לפנות לערכאת ערעור. ואם עבר המועד להגשת הערעור מבלי שהוגש – יעמוד פסק הדין בעינו ויש לבצעו גם אם הוא מוטעה²³. מנקודת מוצא זו יוצא ראש הוצאה לפועל למסע לגביית החוב, בבואו לבצע את תפקידו הסטטוטורי לפי ההוראות הכלולות בדיני הוצאה לפועל. אנו נתרכז בתפקיד שהועיד לו המחוקק לעניין חקירה במצבו של החייב, קרי: חקירת יכולת.

חקירת יכולת דומה, בחלק מהיבטיה, לתשואל²⁴ שנערך במסגרת חקירה המתנהלת על ידי רשויות סטטוטוריות ובהן: כונס הנכסים הרשמי²⁵, רשות ההגבלים העסקיים²⁶, רשות המסים²⁷ ורשות ניירות הערך²⁸. רשויות אלה עוסקות, בין השאר, בחקירה של התנהגות מסחרית-עסקית-כלכלית כאשר מתעוררים חשדות לעניין תקינותה החוקית של התנהגות זו. חקירות אלה מתנהלות בתחום הפלילי (אם כי לכל הרשויות הללו גם סמכויות אכיפה אזרחיות), מתוך גישה מקצועית המיוחדת לתחום הכלכלי של כל רשות ורשות. החוקרים הנם מומחים בתחום החקירות ובתורת התשואל, בעלי התמקצעות נוספת ומיוחדת באותם תחומים ייחודיים, שרשויות אלה עוסקות בהם. תוכנו של התשואל משיק לכמה וכמה תחומים ובהם חשיפת נכסים בארץ ובחו"ל; גילוי ההיקף הכולל של הנכסים; קביעת יכולותיהם

יכולתו של החייב לפרוע את חובו¹⁵. אולם במשך שנים רבות הלכה והתפתחה שגרת עבודה של מתן צווי מאסר ללא חקירה מקדימה, עד שנבלמה בבג"ץ פר"ח.

בית המשפט העליון (מפיו של המשנה לנשיא מ' אלון) עמד על ההתנגשות שבין חוק ההוצאה לפועל לחוק-היסוד, בעניין החירות האישית של הפרט, ואמר: "הוראות חוק ההוצאה לפועל שקדמו לתחילתו של חוק היסוד יכול אפוא שיהיו נוגדות הוראות חוק היסוד; אך מן הראוי, ככל הניתן בדרך פרשנות ראויה וסבירה, 'לעשות שלום' בין הוראות החוק הקיים לבין הוראות חוק היסוד האמור"¹⁶.

חקירת היכולת עלתה לגדולה אחרי שניתן פסק הדין בבג"ץ פר"ח. פסק דין זה נמנה עם פסקי הדין המכוננים במשפט החוקתי בישראל, הן ברמה החוקתית-כללית והן ברמה הפרטנית והמיוחדת של דיני הוצאה לפועל. הלכותיו הביאו עמן משב רוח חדש ושינוי מהותי בסדרי העדיפויות של ההליכים הקשורים בביצוע פסקי דין. אחת ההלכות העולות מתוך פסק דין זה מונעת הוצאת צווי מאסר נגד חייבים, אלא אם כן נבדקה יכולתם לעמוד בביצוע פסק הדין שניתן נגדם. חקירת היכולת, כפי שקבע בית המשפט העליון בבג"ץ פר"ח, היא דרך המלך לבירור יכולתו של החייב למלא את פסק הדין¹⁷.

לנו נראה כי המדיניות הרצויה והנכונה היא לנהל את החקירה בדרך כלל בזלתיים סגורות, כדי לכבד את פרטיותם של החייב והעדים. אולם שונים פני הדברים כאשר מדובר בהשבת מלקוח כספי שהוא פרי מעילה בכספי ציבור

סמוך לאחר פסק דין זה צעדה ההלכה הפסוקה צעד נוסף וקבעה כי הסמכות לתת צווי עיכוב יציאה מן הארץ טעונה פרשנות הכפופה למעמד החוקתי שהוענק לחופש היציאה מן הארץ בחוק-היסוד¹⁸. מאוחר יותר קבע השופט (כתארו אז) א' ברק, בפסק דין מהתחום הפלילי, מהן ההשלכות הפרשניות של חוק-היסוד: כבוד האדם וחירותו על הדין הישן. העיקרון הפרשני המחייב את בתי המשפט לתת משקל חדש ומוגבר לזכויות היסוד הקבועות בחוק-היסוד¹⁹, בבואם לקבוע את התכלית החקיקתית של דבר חקיקה ישן, חל, לדעתנו, כדבר מובן מאליו גם על המעורבים בהליכי הוצאה לפועל.

3. מטרת המאמר

במאמר זה ייעשה ניסיון לקדם ולייעל את עבודתם של ראשי הוצאה לפועל, להוסיף לה ממד חקירת-מקצועי ולצייד אותם בכלים שיקלו עליהם את ההבחנה הזאת ואת איסוף המידע על יכולתו של החייב.

הכלכליות של הנחקרים; חיפוש אחר היקף עסקאותיהם והכנסותיהם; אותות מרמה והיעדר תום לב בהליכותיהם של הנחקרים; חוזים שערכו עם שותפים ועם לקוחות; חשבונות סמויים וגלויים; ביצוע עסקאות בחשאי; העברת נכסים על שם דורשי טובתם ועוד. חקירת היכולת משתלבת גם היא בתחומים אלה, מכיוון שגם תכליתה בנוסחה כללית וגורפת היא חשיפת נכסים ואמצעים, שימשו לפירעון חובותיהם של חייבים.

עם זאת, ההשוואה בין חקירת יכולת לבין חקירות סטטוטוריות אחרות מורה שחקירת יכולת שונה מחקירות אלה, מכיוון שהיא מתקיימת באולם בית המשפט, ובדרך כלל, לפי תצפיותינו, בדלתיים פתוחות. בידי של ראש הוצאה לפועל להחליט אם החקירה תתנהל בפומבי או בדלתיים סגורות.²⁹ לנו נראה כי המדיניות הרצויה והנכונה היא לנהל את החקירה בדרך כלל בדלתיים סגורות, כדי לכבד את פרטיותו של החייב ושל העדים שזמוננים להעיד. גם פתיחותו של החייב ונכונותו להשיב תשובות אמיתיות משתפרות בחקירה בדלתיים סגורות.³⁰ במשטר החוקתי אשר נשלט מכוחו של חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, חובה לנהל את הליכי הוצאה לפועל בהשראת הוראותיו של חוק-היסוד³¹, ובהן ההוראה החוקתית המגוננת על הזכות לפרטיות³². "הגרעין החוקתי" של הזכות לפרטיות בחקירת יכולת כבר הוטמן בסעיף 67(ג) לחוק ההוצ"פ לפני למעלה משנות דור. וכעת, במשטר החוקתי אשר נשלט על ידי חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו, נכון יהיה לפרש את הסעיף האמור באופן המכבד את הזכות לפרטיות, ולקיים בהתאם לכך את חקירות היכולת בדלתיים סגורות. אכן, בדרך כלל, היקף נכסיו של חייב אלמוני מן השורה ויכולתו הכלכלית לפרוע את חובותיו אינם מענייניו של הציבור, ולכן ניתן לפרוש עליו את החופה החוקתית של הגנת הפרטיות³³. אולם שונים פני הדברים כאשר מדובר באדם, וקל וחומר באיש ציבור, שהורשע במעילה בכספי ציבור, והוא נדרש בהליך אזרחי להחזיר את המלקוח הכספי שנטל לכיסו. במקרה כזה יש עניין ציבורי חשוב בהליך הוצאה לפועל, לרבות בחקירת היכולת שלו, למרות ההגנה החוקתית הפרושה על זכות לפרטיות³⁴.

ההבדל החשוב ביותר בין חקירה של רשויות חקירה סטטוטוריות לבין חקירת יכולת, הוא שבסמכותו של ראש הוצאה לפועל להסיק מסקנות עובדתיות ומשפטיות מהחקירה ולתת, עם סיומה, צווים אופרטיביים כגון: צווי הבאה, צווי תשלום וצווי עיקול על נכסים. הבדל נוסף טמון במעמדו של ראש הוצאה לפועל כחלק מהרשות השופטת: הוא כפוף לשיפוט המשמעותי שהשופטים כופים לו³⁵, והחלטותיו נתונות לערעור בזכות או ברשות, לפי העניין, בפני בית המשפט המחוזי³⁶.

15 ע"א 523/70 רבטמן נ' קורק, פ"ד כה(2) 542, 547.

16 בג"ץ פר"ח, לעיל הערה 11, בע' 761.

17 ש"ס, בע' 763-764.

18 רע"א 7208/93 וייסגלס נ' וייסגלס, פ"ד מח(4) 529.

19 בשי"פ 537/95 גנימאת נ' מ"י, פ"ד מט(3) 355.

20 המאמר מבוסס, בן היתר, על עשרים וחמש תצפיות שנערכו בעת קיומן של חקירות יכולת על ידי ראשי הוצאה לפועל בירושלים ובתל אביב, בפברואר-מרץ 2004 ועל שיחות עם חלק מהם. התצפיות נערכו בידיעת ראשי הוצאה לפועל לאחר שהוסברה להם מטרת התצפית. הצופה ישב באולם שבו התנהלה החקירה, מבלי להזדהות ומבלי להסביר לחייבים או לבאי-יכוחם את מטרת נוכחותו. הצופה רשם תוך כדי החקירה את מהלכה ואת הערותיו. המחברים מודים לראשי הוצאה לפועל על שיתוף הפעולה שלהם.

21 ע"א 347/71 סנסור נ' הקונסוליה הכללית של יוון, פ"ד כו(2) 328, 332-333. "ראש הוצאה לפועל לטול בדרך כלל כוח שיפוטי. תפקידו מינהלני [...] והכל מסכימים שעליו לבצע את פסק-הדין כמות שהוא, ואין הוא רשאי להרהר אחר מידת תבונתו או צדקתו".

22 ע"א 165/50 עפשטיין נ' זילברשטיין, פ"ד ו 1201.

23 המ" 218/69 איזנברג נ' איזנברג, פ"ד כג(2) 746.

24 מקורות נוספים בנושא תשאול ראו מי גלבעו **התשאול: כל מה שרצית לשאול ולא ידעת כיצד** (1995), F.E. Inbau, J.E. Reid & J.P. Buckley *Criminal Interrogation and Confession* (Baltimore, 3rd ed., J. Gardner ed., 1986); R. Milne & R. Bull; *Investigative Interviewing — Psychology and Practice* (Chichester, 1999); A. Memon & R. Bull (eds.) *Handbook of the Psychology of Interviewing* (Chichester, 1999) (להלן: *Handbook of the Psychology of Interviewing*). (הראשון דן בתשאול במסגרת משטרתית של קרבנות, עדים וחשודים, השני בתשאול של חשודים, ונמצא בשימוש רשויות אכיפה רבות בארצות הברית, ושני האחרונים דנים בעיקר על תשאול עדים).

25 פקודת פשיטת הרגל [נוסח חדש], תשי"ם-1980, במיוחד סי' 17(א)3 (לעניין ויתור על סודיות, המהווה את הבסיס לחקירת הכונס) וסי' 18 (סמכויות הכונס) לפקודה. מאחר שחקירת הכונס היא אזרחית ונעשית "בנעליו של החייב", כתב אישום מוגש על פי צו של בית משפט (סי' 224). ראו גם סעיפים מקבילים בחוק ההוצ"פ החדש בויתור על סודיות — 7(א)א(2) ר-7(א).

26 חוק ההגבלים העסקיים, תשמ"ח-1988, סמכויות החקירה מפורטות בסי' 45 ו-46 והעברות בסי' 29, 4, 29 ו-47 לחוק. החקירה היא חקירה פלילית לכל דבר ועניין, וסמכויות החוקרים דומות לסמכויות שוטר, בשינויים המתחייבים.

27 פקודת מס הכנסה [נוסח חדש]. העברות וסמכויות החוקרים העיקריות מפורטות בחלק י"א, סי' 215-227 לפקודה; פקודת המכס, העברות מפורטות בסי' 207-223, וסמכויות פקיד המכס מפורטות בסי' 172-199; חוק מס ערך מוסף, תשל"ו-1975: בסי' 117-124 מפורטות העברות, וסמכויות החוקרים מפורטות בסי' 108-109.

28 החוק העיקרי הוא חוק ניירות ערך, תשכ"ח-1968. עיקר העברות הנחקרות על רשות ניירות ערך הן עשיית שימוש במידע פנים — סי' 52 וסי' 752, תרמית בקשר לניירות ערך — סי' 54 ועברות הנוגעות לדיווחים ותשקיפים — סי' 53.

29 סי' 67(ג) לחוק ההוצ"פ.

30 חקירה מוקדמת של מושבעים שנוהלה תוך שמירה על פרטיותם, הניבה יותר מידע משמעותי מאשר חקירה באולם בית המשפט בנוכחות קהל ומועמדים נוספים לשמש כמושבעים: M.T. Nietzel & R.C. Dillehay "The Effects of Variations in Voir Dire Procedures in Capital Murder Trials" 6 *Law & Human Behavior* (1982) 1.

31 סי' 10 לחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו.

32 ש"ס, בסי' 7: "י(א) כל אדם זכאי לפרטיות ולצנעת חייו; (ב) אין נכנסים לרשות היחיד של אדם שלא בהסכמתו"; בג"ץ 8070/98 האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' משרד הפנים (טרם פורסם), דינים עליון סז 799.

33 "זכות הפרטיות מותחת את הקו בין הפרט לבין הכלל, בין 'אנני' לבין החברה. היא משרטטת מיתחם אשר בו מניחים את הפרט לנפשו, לפיתוח 'אנני' שלו, בלא מעורבות של הזולת". בג"ץ 2481/93 דיין נ' מפקד מחוז ירושלים, פ"ד מח(2) 456, 471.

34 ע"א 1104/00 אפל נ' חסון, פ"ד נו(2) 607, 621: "עניין ציבורי ייחשב עניין שידעונו רבים רלוונטיים להגשמת מטרה ציבורית או שיש לציבור תועלת בידיעה לגביו — אם לצורך גיבוש דעתו בעניינים ציבוריים ואם לשם שיפור אורחות חייו"; "לא פעם 'העניין הציבורי' שבפרסום עשוי לנבוע מהיותו של הפרסום נוגע לדמות ציבורית, אם כי לא תמיד די בכך (כך, למשל, כאשר הפרסום הוא בעניין הנוגע לצנעת הפרט שאין בידיעתו על-ידי הרבים כדי להביא תועלת של ממש לציבור). ברי כי לא ניתן לקבוע מראש אילו נושאים יהיו 'עניין ציבורי', והדבר ייבחן לגבי כל פרסום לגופו". ש"ס, רע"א 3614/97 יצחק נ' חברת החזקות הישראלית בע"מ, פ"ד נג(1) 26, 79.

35 סי' 105 לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], תשמ"ד-1984.

36 סי' 80 לחוק ההוצ"פ.

האופייניות לשקרים, ככל שניתן להבחין בהן⁴¹.

(ג) להציג את הסמכויות של מנגנון ההוצאה לפועל. על החייבים לדעת מהן סמכויותיו של ראש ההוצאה לפועל ומה הסנקציות שבסמכותו להטיל עליהם⁴², אף אם אין בכוונתו להשתמש בכלן או למצותן עד תום. בלשון אחרת, המקובלת בין העוסקים בטיפול אישי, ניתן לקרוא לכך "קביעת גבולות". הכוונה לגבולות התחמים את התנהגות החייב ואת מרחב התמרון שלו. השפעתן של פרקטיקות אלה, קרי: קביעת הגבולות, טובה וגבוהה כאשר הן מבוצעות בדרך עקיפה: חלקן באמירות בתחילת החקירה וחלקן תוך כדי החקירה. אמירות ישירות עלולות ליצור התנגדות אצל החייב כלפי ראש ההוצאה לפועל.

(ד) להפנות את החייב לעמוד מאחורי הדוכן ולהורות לו שישמיע את תשובותיו בקול רם ולא בקול נמוך⁴³.

(ה) לדרוש מהחייב להציג כל מסמך בנפרד, ולא את כל מסמכיו כחטיבה אחת⁴⁴.

(ו) לחייב את החייב לתת תשובה עניינית. חייבים ונחקרים נוהגים לא פעם לעקוף שאלות שהתשובות להן יעמידו אותם באור שלילי. ככלל, ראוי שלא לאפשר לחייב התחמקות כזו. ועם זאת, כאשר ראש ההוצאה לפועל מתרשם כי התנגדות החייב היא עיקשת, רצוי לעבור לשאלות אחרות ולחזור בשלב מאוחר יותר לשאלות שלא נענו, ולעיתים בניסוח שונה.

(ז) במקרים המתאימים נכון יהיה להמחיש לחייב כי סמכויות ראש ההוצאה לפועל אינן אות מתה. זימון עדים ודרישה להצגת מסמכים ממחישות לחייב כי דבריו נבדקים, ולכן עליו להיזהר ממסירת מידע כוזב או מהשמטת מידע חשוב. בנוסף לכך, המידע הנוסף והראיות הנוספות עשויים לסייע לראש ההוצאה לפועל לתת צו תשלומים הולם⁴⁵. נזכור כי ראש ההוצאה לפועל איננו קובע זכויות בין זוכה לחייב, ואיננו מכריע בסכסוכים לבד מאלה המתגלעים במהלך הליכי הביצוע (כגון טענת "פרעת" לפי סעיף 19 לחוק ההוצ"פ), ועיקר תפקידו הוא לבצע פסקי דין של מערכת בתי המשפט⁴⁶.

(ח) דברי ראש ההוצאה לפועל ושאלותיו יופנו לחייב באופן ברור וחד, באמצעות שפת גוף מתאימה לתוכן הדברים: למשל הפניית הפנים אל החייב בעת הצגת שאלה. על ראש ההוצאה לפועל לנהוג באופן דומה אף בעת שהחייב משיב לשאלות, וגם כאן נכון להפגין את ההקשבה לתשובה ולהדגישה בסימנים חיצוניים כגון תגובות מילוליות מינימליות (כמו "אני מקשיב", "המשך" או הנהון בראש). פנייה מוחשית ומודגשת אל החייב, הצגת שאלות באופן האמור והקשבה פעילה, עשויות להביא את החייב לנהוג באופן דומה ולענות על השאלות באופן ישיר ולשתף פעולה עם ראש ההוצאה לפועל⁴⁷.

2. הגדרת מטרת החקירה ומהלכה

הגדרת המטרה חשובה לתכנונה של כל חקירה על פי דין, כדי שתתנהל בדרך יעילה ועניינית ותביא למרב התוצאות, תוך חיסכון בזמן, בהוצאות ובהליכים. הגדרת המטרה המיוחדת של חקירת היכולת נובעת מההגדרה

יודגש כי חקירת יכולת בפני ראש ההוצאה לפועל שונה מחקירתו של עד בבית המשפט, משום שלפי לשון חוק ההוצ"פ³⁷ ולפי פרקטיקה רבת-שנים ממלא ראש ההוצאה לפועל תפקיד פעיל בחקירה, והוא "יורד לזירה" ומנהל את החקירה בעצמו. ומכיוון שכך הדבר, עליו לעיין מראש בחומר הראיות – קרי: תצהיר הזוכה, שאלון שממלא החייב והמסמכים המוגשים על ידי הזוכה והחייב לפי סעיף 68 לחוק ההוצ"פ – כדי שהחקירה המנוהלת על ידו תהיה יעילה ותכליתית.

דעתנו היא, כי להבדיל משופט אדברסי שאינו יורד ל"זירת ההתגששות" שבין בעלי הדין, ממלא ראש ההוצאה לפועל תפקיד אינקוויזטורי ראשון במעלה ובחשיבות, וייתכן שמוזותי ראיה זו הוא יוצא דופן בנוף המשפטי בישראל. על ראש ההוצאה לפועל למלא תפקיד פעיל בכל שלביה של חקירת היכולת, החל בתכנון מהלכה הראשוני³⁸ וכלה בחקירה פעילה של החייב ושל העדים. ראש ההוצאה לפועל אינו גורם אובייקטיבי שדן ופוסק במחלוקת מהותית בין יריבים. חוק ההוצ"פ הטיל עליו חובה לקדם את פירעון חובותיהם של החייבים, בכפוף לדין ולהוראות החוקתיות, ולכן עליו להפשיל את שרוליו, לעמוד במרכז העניינים ולהפעיל באופן נמרץ ודינמי את סמכויותיו החוקיות. נוסף ונאמר כי גם אם החקירה מבוצעת בעיקרה על ידי בא כוחו של הזוכה – עדיין נתונה בידי ראש ההוצאה לפועל סמכות יתרונית (פריבילגית) של ניהול החקירה וניתובה בכל שלביה.

חייבים ונחקרים נוהגים לא פעם לעקוף שאלות שהתשובות להן יעמידו אותם באור שלילי. ככלל, ראוי שלא לאפשר לחייב התחמקות כזו

ג. חקירת היכולת – הלכה למעשה

1. תחילת החקירה – יצירת מסגרת של רשמיות וציות

מערכת ההוצאה לפועל פועלת מכוחן של סמכויות חוקיות, וחקירת היכולת באה בתחומן של סמכויות אלה. תפקידו הראשוני של ראש ההוצאה לפועל במעמד ביצוע החקירה הוא לנווט את החקירה ולקבוע את כלליה, בין שהוא עצמו חוקר את החייב או את אחד העדים ובין שעושה זאת בא כוחו של הזוכה. יצירת מסגרת של רשמיות וסמכות עשויה למנוע מהחייב להשיב תשובות שקריות ולמסור נתונים כוזבים. בפני ראש ההוצאה לפועל פתוחות מספר דרכים לניתובו של החייב למסגרת כזו:

(א) להורות לחייב להזדהות בפניו באמצעות תעודה רשמית. הוראה זו יוצרת הבדלי סמכות בין החוקר – ראש ההוצאה לפועל ובין הנחקר – החייב³⁹.

(ב) להעמיד את החייב על חובתו לומר את האמת והצגת התוצאה הנובעת מאמירת שקר. האזהרה צריכה להיות מפורשת ותוך הפניית המבט אל החייב⁴⁰. אזהרה עשויה להרתיע חייבים מפני ניסיונות למסור מידע כוזב בחקירה. ייתכן כי עצם האזהרה עשויה לחזק תגובות גופניות ופיזיולוגיות

37 סי' 67(א) לחוק ההוצ"פ: "ראש ההוצאה לפועל רשאי, מיוזמתו או לפי בקשת הזוכה או החייב, לחקור במצבו של החייב".

38 קרי: עיון בחומר כתוב, בתיקים קודמים של אותו חייב, מידע שהופק ממאגרי מידע, עיון בתצהירי הצדדים ובחומר שהמציאו, אם הוגשו וכיוצא בזה.

39 בחקירות שנצפו, רק במקרה אחד התבקש החייב על ידי ראש ההוצאה לפועל להציג בפניו תעודה מזהה, ואף שבעת כניסתו לאולם נראה החייב מולול וחסר אכפתיות לתוצאות החקירה, מרגע שנדרש להודות, השתנתה התנהגותו במידה רבה ביותר. חלק מהחייבים, שלא נדרשו להודות בצורה רשמית, התייחסו לחקירה בלולול, לא השיבו על חלק מהשאלות או שהשיבו תשובות חלקיות בלבד, ונהגו כאילו אין לחקירה כל השפעה עליהם.

40 מבין החקירות שנכחו בהן, רק באחת נאמרה האזהרה בקול ברור ורם, תוך פנייה אל החייב, ולא נאמרה כבדרך אגב כאילו הופטרה לחללו של האולם, או תוך כדי עיון במסמכים או במחשב. במקרים האחרים, המסר אמנם נאמר, אך אין ביטחון שנקלט על ידי החייב. ולא רק זאת, אלא שבכך הועבר מסר בלתי מילולי על ידי ראש ההוצאה לפועל, שהאזהרה אינה משמעותית. על אזהרה ברורה ומפורשת בתחילת חקירה מוקדמת (voir dire) של מושבעים ראו: G.E. Mize "On Better Jury Selection: Spotting UFO Jurors Before They Enter the Jury Room" 36 *Court R.* (1999) 10–15

41 ככל שהנחקר מודע יותר לאפשרות שלו להיענש בגין שקר וככל שנושא החקירה חשוב יותר, יש סיכוי גדול יותר שיהיו לשקרים יותר השלכות התנהגותיות. ראו: M.G. Frank & P. Ekman "The Ability to Detect Deceit Generalizes Across Different Types of High-Stake Lies" 72 *J. of Personality and Social Psychology* (1997) 1429

עוד על הקשר שבין אמירת שקרים ובין שפת הגוף ראו הי"ש 57, 62, 65, 86; וכן A. Vrij "Interviewing to Detect Deception" *Handbook of the Psychology of Interviewing*, supra note 24, at p. 317; D. Druckman & R.A. Bjork (eds.) *In the Mind's Eye – Enhancing Human Performance* (Washington, 1991)

42 סי' 73 לחוק בתי המשפט (נוסח משולב), תשי"ד-1984.

43 חלק מהחייבים עזבו את דונן העדים, והתקרבו תוך כדי "עדויותיהם" לשולחן של ראש ההוצאה לפועל, ובכך "גישרו", גם אם בצורה סמלית, על פער הסמכויות ביניהם.

44 הגשת המסמכים כולם יחד לרשם, לעתים תוך הטלתם על שולחן ראש ההוצאה לפועל, כאילו מטילה על הרשם את האחריות לבדוק אותם ולדון בהם, תוך בדיחת החייב מאחריותו. יודגש כי התצפיות נעשו בחקירות יכולת של חייבים בלבד, וייתכן בהחלט שהיו מקרים שבהם זומנו עדים נוספים. עם זאת, לא צפינו בחקירות יכולת שבהן ציווה ראש ההוצאה לפועל לזמן עדים נוספים. בחלק קטן של המקרים, התבקשו חייבים להציג לראש ההוצאה לפועל מסמכים נוספים, שנראו לו חשובים לקבלת ההחלטה על גובה צו התשלומים.

46 אמנם הליכי הגבייה וחקירת היכולת מהווים חלק מ"הסכסוך" שבין הזוכה לחייב, אלא שאינם באים בגדרו של LIS, ו"הכרעתו" של ראש ההוצאה לפועל בחקירת היכולת איננה מהווה הכרעה בסכסוך – רע"א 200/98 **כלפוס נ' ברעם**, פ"ד נב(2) 39.

47 על נטיית בני אדם לחקות את התנהגותם של בני שיחם בכלל ושל דמויות סמכותיות בפרט, ראו: T.L. Chartrand & J.A. Bargh "The Chameleon Effect: The Perception-Behavior Link and Social Interaction" 76 *J. of Personality and Social Psychology* (1999) 893

48 תפקידה הסטטוטורי של מערכת ההוצאה לפועל הוא להפוך את פסק הדין ממסמך משפטי-עיוני הקובע זכויות וחובות, לנכס כלכלי המניב פרות. תכלית הפעולות של ההוצאה לפועל לא נקבעה בחוק אלא בהלכה הפסוקה: חוק ההוצ"פ נועד בעיקרו להעמיד לרשות הציבור מנגנון, שבאמצעותו יוכל זוכה לממש את פסקי הדין שניתנו לטובתו על ידי בתי המשפט נגד החייב. המנגנון הזה חייב להיות יעיל ובעל יכולת אכיפה, וכן להעמיד במקום הראשון את הזוכה. עם זאת, ברור שהמחוקק אינו יכול להתעלם מחייב שבאמת מתקשה לפרוע את חובו בגלל מצבו הסוציאלי, והפעלת מנגנון הגבייה לטובת הזוכה אינה מתכוונת להפוך את החייב לחסר כול ולנטל על החברה – ע"א 711/84 **בנק דיסקונט נ' פישמן**, פ"ד מא(1) 369. כמו כן נוסחת תכלית זוהי נוסחה כללית ורחבה, וצריך לפרשה בכל מקרה לפי נסיבותיו.

49 ד"ר אופיר **הוצאה לפועל – הליכים והלכות** (מהדורה חמישית, 2004, כרך ב), 226, עדכון מסי' 6; רע"א 4905/98 **גמזו נ' ישעיהו**, פ"ד נה(3) 374, 360 (להלן: עניין **גמזו**).

50 כפי שנקבע בבניין **פרי"ח, לעיל** הערה 11, בע" 750.

הכללית של תכלית פעולותיה של מערכת ההוצאה לפועל⁴⁸, כלומר חקירת מצבו הכלכלי של החייב והתחקות אחר נכסיו וחובותיו כדי לברר את יכולתו לקיים את פסק הדין, כמפורט בסעיף 67(א) לחוק ההוצ"פ. במילים אחרות: "חקירת יכולת לא נועדה רק להכשיר את הקרקע למתן צו תשלומים נגד החייב, אלא גם כדי להשיג [תוך כדי תשאולו] את המידע הדרוש על קיומם של נכסים כלשהם, שניתן לגבות באמצעותם את החוב הפסוקי"⁴⁹.

ניתן אפוא לומר כי חקירת יכולת מהווה אמצעי חשוב לאיסוף נתונים על נכסיו השונים של החייב המסוים, כדי לתת צו תשלומים או צווים אחרים, לשם גבייה יעילה ומהירה של החוב⁵⁰. אפשר וצריך להוסיף גם מטרות אחרות כגון גילוי נכסים ומקורות הכנסה שהוסתרו מעיני הנושים וחשיפת הוצאות מיותרות ומוגזמות שהחייב הוציא במקום להחזיר את חובותיו. הגדרת המטרה של חקירת יכולת צריכה להתאים לאופיו הדינמי של הליך זה. הוא איננו קופא על מקומו, אלא מתקדם משאלה לשאלה ומגילוי לגילוי. ועל כן לעתים מתעורר צורך לשנות את הגדרת המטרה או להוסיף עליה תוך כדי החקירה, שכן הגדרה נוקשה מדי לא תתאים למציאות ועלולה להביא לטעויות ולהחמצת העיקר.

בבסיס ההחלטות של ראשי ההוצאה לפועל טמונים שיקולים שונים המוגבלים בהוראות הדין ובעקרונות החוקתיים שבחוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו. כל השיקולים האלה חוסים בצל המטרה העיקרית של חוק ההוצ"פ ושל המערכת שהוקמה לשם אכיפתו. חקירת יכולת נמנית עם הכלים המשפטיים שנועדו להשיג תכלית זו. כלומר המטרה נמצאת כל הזמן ברקע הדברים, ועליה ללוות את ראש ההוצאה לפועל כחלק מהותי מעיסוקו ומהגישה המקצועית שלו. הגדרת המטרה מכוונת את ראש ההוצאה לפועל לתכנון נכון של החקירה, לניתוב השאלות כלפי החייב ולניסוחן

לחשוף את מקורותיו הכספיים.

(ה) עיון בלתי פוסק בחומר החקירה, תוך כדי החקירה, מחייב הפסקות לא קצרות בין השאלות ומאפשר לחייב "פסק זמן" לתכנון תשובותיו. אלה אינן ספונטניות, ועל כן מהימנותן נמוכה. אף כי בחקירות אחדות ניכר שנעשה מאמץ ללמוד את החומר הקיים לפני תחילת החקירה⁵², בחלק אחר של החקירות שבהן לא התכוננו החוקרים – לא הצליחו ראשי הוצאה לפועל להתרשם נכונה מהחייב⁵³.

(ו) ולעומת זה, הכרת הנתונים העובדתיים יוצרת רושם של מקצועיות ורצינות, ומרתיעה את החייב מלמסור נתונים לא נכונים. היא אף מאפשרת לראש הוצאה לפועל להגיב בעת מתן תשובה שאינה תואמת את החומר שבידו. אמנם עבודת ראשי הוצאה לפועל עמוסה מאוד, אולם רצוי וחשוב שהם ילמדו את כל החומר הרלוונטי ויכירו אותו לפני תחילת החקירה⁵⁴. הפגנת עמדה מקצועית מבוססת לא רק על ההיבט העובדתי של המקרה המיוחד, אלא על ההיבט החוקי של הנתונים הכלליים הקשורים בכלכלת משפחה ובית, החזקת רכב וכדומה. ככל שראש הוצאה לפועל ייתפס כמקצועי יותר, כך יימנע החייב מלהציג נתונים כוזבים על הוצאותיו ותגבר המוטיבציה שלו למסור את המידע המלא. מקצועיותו של ראש הוצאה לפועל מומחשת גם בעמידה על סתירות ושקרים מבלי להניח להם לעבור ללא התייחסות, בבדיקת טענות החייב על גובה הכנסותיו והוצאותיו תוך השוואה לנתונים מבוססים ורשמיים לאומדן הוצאות, בנוסף להתחשבות בנתונים האישיים של כל חייב⁵⁵.

4. הכרת הנחקר תוך כדי החקירה

אחת הפרקטיקות המסייעות ביותר לחקירה היא הכרת הנחקר עצמו. היכרות זו נעשית מתוך החומר הכתוב שבפני ראש הוצאה לפועל, ובעיקר מתוך דבריו של החייב במהלך חקירת היכולת. הכרת החייב היא תנאי ליצירת תקשורת יעילה בין החוקר לבינו. כדי להכיר את החייב פרט לנתונים הפורמליים שבמערכת הממוחשבת, רצוי להקדים לחקירה שיחה אישית אתו⁵⁶. שיחה זו מאפשרת היכרות בלתי אמצעית מתוך התרשמות אישית⁵⁷. מטרתה לנסות לאתר דפוסים התנהגותיים בעת אמירת אמת, הימצאות בלחץ או אמירת שקרים⁵⁸. חשוב גם יסוד ההקשבה. בני אדם רוצים שיקשיבו להם, ועל כן להקשבה יש פונקציה חשובה הן ביצירת הקשר עם הדובר והן בתחושתו כי "יש לו עם מי לדבר". ההקשבה, להבדיל משמיעה, תורמת במידה משמעותית לנכונותו של הדובר לספר את האמת⁵⁹. הניסיון המעשי מצביע על כך שהשיחה המקדימה, כמו גם ההקשבה המתלווה לה וההיכרות עם החייב, בונים בסיס הן לגילוי מידע שהנחקר רוצה לעתים להסתיר והן לעיצוב דמות תומכת של ראש הוצאה לפועל, כפי שיפורט בהמשך. איך עושים זאת?

(א) למרות לחץ הזמן שבו נתון ראש הוצאה לפועל, מן הראוי להקדיש מספר דקות לשיחה מקדימה בכל התחלה של חקירת יכולת, ולבקש מהחייב לספר על עצמו, על חייו ועל פרנסתו. סיפורו מאפשר לראש הוצאה לפועל לאתר נושאים רלוונטיים לחקירת היכולת, ועליהם יוכל לבקש הרחבה⁶⁰.

בצורה נכונה ובהתאם לנסיבות המיוחדות של כל חקירה. מאחר שאנו עוסקים בחקירה על ידי ראש הוצאה לפועל ולא בעדות רגילה בבית משפט, על ראש הוצאה לפועל לקבוע מראש את הטקטיקה של החקירה על פי המידע והמסמכים הקיימים: מתי להציג את המסמכים או המידע בפני החייב-הנחקר, האם בתחילת החקירה ולפני הצגת השאלות לחייב, או אולי בהמשכה, כלומר אחרי הצגת כל השאלות או חלקן. התשובה לכך תלויה במספר משתנים כגון: האם החייב יודע כי המסמכים מצויים בידי ראש הוצאה לפועל; האם הם תואמים את המידע שמסר החייב עד כה; האם החייב הצהיר על מקורות ההכנסה שעליהם ניתן ללמוד מהמסמכים; האם גילה החייב את המסמכים מרצונו; והאם תוכן המסמכים ניתן לפרשנויות שונות. תשובה שלילית לשאלות אלה מכוונת את ראש הוצאה לפועל להציג בפני החייב את המסמכים רק אחרי שנשאל על תוכנם, מבלי להביא לידיעתו את עובדת קיומם בידי ראש הוצאה לפועל או הזוכה. דרך זו תאפשר לראש הוצאה לפועל להתרשם ממהימנותו של החייב תוך כדי החקירה, והרי התרשמות זו חשובה מאוד בתהליך קבלת ההחלטה הסופית.

בני אדם רוצים שיקשיבו להם. ההקשבה, להבדיל משמיעה, תורמת במידה משמעותית לנכונותו של הדובר לספר את האמת

3. הכרת הנתונים העובדתיים של מושא החקירה

ישנם תנאים מוקדמים להצלחת החקירה⁶¹, ביניהם הכרת חומר החקירה וכן תיקים קודמים של אותו חייב, דיונים קודמים באותו תיק, מסמכים לסוגיהם השונים שהופקו ממאגרי מידע או ממקורות אחרים וצווים שניתנו נגד החייב בהליכים קודמים. בהכרת חומר החקירה טמונים יתרונות רבים בצד החסרונות הנובעים מאי-התמצאות בחומר הרלוונטי. להלן נמנה מספר נתונים שנצפו מתוך החקירות:

(א) אבדן הסמכות הרשמית כלפי החייב, כאשר הוא מבין כי החוקר איננו מתמצא בחומר הרלוונטי, ועל כן ניתן "להציף" אותו בנתונים לא אמין מבלי שהחוקר יבחין בכך.

(ב) הכרת החומר מאפשרת תגובה מיידית לדברי החייב בחקירה, ומונעת ממנו להסתיר עובדות שניתן ללמוד עליהן מהחומר הידוע והגלוי.

(ג) הכרת החומר מאפשרת גילוי מהיר של סתירות ופרכות בדברי החייב, כמו גם ייזום שאלות נוספות הנובעות מתוך החומר וטעונות בירור ותגובה.

(ד) עיון בחומר ולימודו תוך כדי החקירה קוטע את רצף החקירה והופך אותה לחסרת ערך. חוקר שאיננו בקיא מראש בנתונים המונחים בפניו לא יוכל להתמודד עם חייב ערני ומתוחכם שיש לו נכסים אולם איננו מעוניין

(ב) הסתכלות על החייב: כאשר החייב מספר את דבריו בדרך של סיפור חופשי, שפת הגוף שלו, צורת העמידה, ההופעה החיצונית, לבושו ותנועותיו יספקו לראש הווצאה לפועל רמזים על מידת אמינותו או על עיסוקו⁶¹.
(ג) מתן אפשרות לחייב לדבר באופן חופשי וללא הפרעה, תעודד אותו להמשיך בדבריו. כאשר החייב שותק לזמן קצר, קטיעת שתיקתו עלולה להביא לכך שיפסיק לדבר, גם אם רצה להמשיך ולומר דברים על עצמו. לעומת זאת, מתן "פסק זמן" קצר לשתיקה עשוי לעודד אותו להפסיק את שתיקתו ולהמשיך בדבור חופשי. הנימוק לכך הוא שמצב של שתיקה הוא בלתי נעים, ועל כן נוצר מעין לחץ להפסיק מצב זה ולהמשיך בדבור. דיבור חופשי עשוי להביא חייב, בהמשך חקירתו, לידי הסתבכות בשקרים שניתן יהיה לנצל כדי לחדד את החקירה בנקודות מסוימות.

5. זרז הצגת השאלות – שאלות "פתוחות" או "סגורות"; שאלות המשך ושאלות הבהרה

העניין העיקרי בחקירת היכולת, כמו בכל חקירה, הוא בקבלת תשובות אמיתיות. כדי להגיע למטרה זו, יש להציג שאלות מתאימות שהן הכלי העיקרי והשימושי להשגת המידע המבוקש. אופן הצגת השאלה, ניסוחה ועיתויה משפיעים הן על מידת הנכונות של הנשאל לענות עליהן והן על תוכן התשובות. להלן נמנה מספר סוגים של שאלות שכמותן נשאלו במהלך חקירות היכולת שנצפו.

רצוי להתחיל כל חקירת יכולת בהצגת שאלות "פתוחות" בפני החייב⁶². שאלה פתוחה היא שאלה שנשאלת בניסוח כללי ורחב, שאיננה נקודתית, והתשובה עליה איננה יכולה להינתן במילים "כן" ו"לא"⁶³. שאלות פתוחות מאפשרות לחייב למסור את גרסתו בשלמותה, בהתבטאות חופשית ומבלי שתשובותיו תקבענה גרסה כוזבת שלא יוכל לחזור בו ממנה, גם אם כזבו ייחשפו במהלך החקירה⁶⁴. לשאלות הפתוחות מספר יתרונות על פני שאלות "סגורות"⁶⁵:

(א) תשובות לשאלות פתוחות מספקות לשואל מידע רב, שבו יוכל להשתמש כדי לשאול שאלות נוספות. שאלות אלה תנבענה מתוך הפרטים הנראים לשואל כחשובים ובעלי משמעות.

(ב) שאלות סגורות עלולות ליצור אצל החייב הנחקר תחושה שעליו לענות רק על מה שנשאל, ומשום כך יימנע מ"לנדב" מידע שלא נשאל עליו. אף שהוא רלוונטי, בייחוד אם מידע זה עלול להעמיד אותו באור שלילי.

51 רשימה זו ניתנת לשינויים לפי הצרכים המיוחדים של החקירה ולפי המקרה והעניין המסוים שבה לפני ראש הווצאה לפועל.

52 אחת מחקירות היכולת נערכה על ידי ראש הווצאה לפועל, שלא אליו זומן החייב אלא הופנה אליו מאחר שהרשם שאליו זומן היה עמוס מאוד. הרשם שקיבל את החייב ביקש ממנו להציג בפניו את כל המסמכים שהביא אתו, ולהמתין מחוץ לאולם עד שיקרא לו. ביניים למד ראש הווצאה לפועל את תוכנו של התיק מתוך המערכת הממוחשבת ומתוך המסמכים שהציג החייב. ניכר היה בחקירת היכולת כי החייב חש שראש הווצאה לפועל בקיא היטב בחומר החקירה, וניסיונותיו של החייב לטעון כי אין בידו אמצעים מספיקים לעמוד בצו התשלומים עלו בתוהו. תוצאתה של חקירה זו הייתה הגדלת שיעור התשלומים בהסכמת החייב עצמו.

53 בתחילת אחת החקירות, טען החייב שאין לו תיקים נוספים בהוצאה לפועל, ומכיוון שראש הווצאה לפועל לא ידע שיש לחייב תיקים נוספים, הוא לא עימת אותו עם עובדה זו שהתבררה מאוחר יותר כלא נכונה, ולא שאל אותו על הסתירה. במהלך חקירה אחרת קרא ראש הווצאה לפועל את החומר הקיים במערכת הממוחשבת על המקרה שדנו בו בפניו. הוא לא צפה בחייב בעת שהשיב לשאלות, וכנראה, עקב מגבלות בחלוקת הקשב האנושי, הקשבתו לדברי החייב הייתה חלקית. במספר מחקרים נמצא כי משך הזמן בין הצגת שאלה למתן תשובה ארוך יותר כאשר התשובה שקרית. כדי לאתר "פסקי זמן" כאלה, על החוקר לרכז את מלא הקשב שלו בנחקר בעת הזו. T.L. Seymour et al. "Using Response Time Measures to Assess 'Guilty Knowledge'" 85 *J. of Applied Psychology* (2000) 30; J.J. Walczyk et al. "Cognitive Mechanisms Underlying Lying to Questions: Response Time as a Cue to Deception" 17 *Applied Cognitive Psychology* 755 (2003).

54 בחלק מהמקרים למד ראש הווצאה לפועל את החומר במהלך הדיון, תוך כדי הצגת השאלות בפני החייב ובזמן שהלה משיב להן. פרקטיקה זו, בנוסף להשגרת רושם של חוסר בקיאות, אינה מאפשרת לראש הווצאה לפועל להקשיב לתשובות ולצפות בהתנהגותו של החייב בעת מתן התשובות.

55 כך לדוגמה השתמשו ראשי הוצאה לפועל שונים באומדנים שונים על הוצאות משקי בית, ללא כל אחידות. אין ספק שעל מערכת הווצאה לפועל לספק, בנושא זה, אומדנים נכונים ומעודכנים שקיימים במערכות אחרות.

56 אנו ערים לעובדה שמספר מאגרי המידע שיש בידם לספק מידע אובייקטיבי על החייב ושעומדים לרשות הווצאה לפועל, הוא קטן ורצוי לפעול לכך שתהיה לראש הווצאה לפועל גישה ישירה ומהירה למאגרים כאלה. אולם עובדה זו אין בה כדי להפחית מהצורך להכיר את הנחקר בשיחה מקדימה. נהפוך הוא, היא מגבירה את החשיבות של שיחה כזו.

57 על אף חשיבותה של ההתרשמות האישית, יש להתייחס אליה במידה מסוימת של ביקורת, מכיוון שמחקרים שונים מצביעים על מוגבלותה של התרשמות זו כדרך להסיק אם דובר מסוים משקר או דובר אמת. במחקרים אלה נמצא שגם אנשי מקצוע בתחום אכיפת החוק ובתחום הטיפול הנפשי, ביניהם חוקרי משטרה FBI, בדקי פוליגרף, שופטים, פסיכיאטרים ואחרים נכשלו ביהוי שקרנים לאחר שצפו בסרטי וידיאו, שבהם הוצגו אנשים שחלקם היו דוברי אמת וחלקם דוברי שקר. ראו למשל: P. Ekman & M. O'Sullivan "Who Can Catch A Liar?" 46 *American Psychologist* (1991) 913.

58 מתוך המחקר המיוזכר שם, וממחקרים נוספים בתחום זה, עולה כי אבחון דוברי אמת ושקר על פי התנהגות ושפת הגוף העלה את רמת הדיוק, ואילו אבחון לפי תוכן הדברים היה בשיעור של כ-50% בלבד, כלומר ברמה של הימור או ניחוש.

59 על חשיבותה של הקשבה פעילה בחקירה, ראו: R.P. Fisher & R.E. Geiselman *Memory-Enhancing Techniques for Investigative Interviewing — The Cognitive Interview* (Springfield, 1992) 22–23.

60 כך לדוגמה: בתחילת חקירת יכולת שנפתחה באופן שגרתי בהצגת שאלות קצרות של ראש הווצאה לפועל בפני החייב, ביקש החייב מראש הווצאה לפועל רשות להרחיב את הדיבור על מצבו הנוכחי ועל המאמצים שהוא עושה לשיקומו לאחר ששוחרר מבית הכלא זמן קצר לפני החקירה. ראש הווצאה לפועל אפשר לחייב לספר בפירוט רב למדי את סיפורו, ותוך כדי כך יכול היה להתרשם מהחייב, מאמינותו ומכנותו, וכן לשמוע מה הוא מתכוון לעשות כדי להחזיר את החוב. באמצעות המידע שקיבל בשיחה זו הצליח ראש הווצאה לפועל לשכנע את החייב לעשות מאמצים נוספים להגדיל את הכנסותיו ואת שיעור התשלומים. לדוגמה: כאשר חייב מתייצב לחקירה בבגדי עבודה מוכתמים, אך טוען שאינו עובד, עשויה הופעתו לטור טענה זו, והדבר מצריך הצגת שאלות בכיוון זה.

62 Fisher & Geiselman, *supra* note 59, at pp. 73–77. במחקר אחר נמצא כי אחד התבחינים בין תשאלו שהביא להודיות ובין תשאלו עקר הוא הצגת שאלות פתוחות R. Bull "Police Investigative Interviewing" *Handbook of the Psychology of Interviewing*, *supra* note 24, at p. 279.

63 דוגמאות לשאלות פתוחות: "ספר על מאמצך להחזיר את החוב" או "כיצד צמצמת הוצאותיך על מנת להחזיר את החוב?". דוגמאות לשאלות סגורות: "האם חיפשת עבודה?" או "האם יש ברשותך מכונית?".

64 H.J. Rubin & I.S. Rubin *Qualitative Interviewing — The Art of Hearing Data* (London, 1995) 203–208.

65 על יתרונות שאלות פתוחות בחקירה מוקדמת של מושבעים ראו: V.P. Hans & A. Jehle "Avoid Bald Men and people with Green Socks? Other Ways to Improve the Voir Dire process in Jury Selection" 78 *Chicago-Kent L. Rev.* (2003) 1179.

7. תשובות לשאלון המוצג לחייב

התשובות שמשיב החייב לשאלון, ס' 7א(א)(1) ו-68(ג) לחוק ההוצאה לפועל, מהוות חלק שגרתי ובלתי נפרד מחקירת היכולת. התשובות לשאלון קודמות לחקירה עצמה, והן מוגשות לראש ההוצאה לפועל. מטרתן להביא בפניו פרטים בסיסיים על הכנסותיו, על נכסיו ועל הוצאותיו של החייב, ולסיכום הוא נדרש לציין את הסכום החודשי שביכולתו להחזיר. השאלון אמנם קצר למדי והמידע המבוקש בו איננו מרובה, אולם יש לו חשיבות לפחות בשלושה תחומים:

(א) לשאלון כתוב יש השפעה של רשמיות וסמכות, והחובה לנסח את הנתונים בכתב מפחיתה את המוטיבציה, אם ישנה, לרשום בו פרטים כוזבים. כדי להעצים את השפעת הרשמיות על מתן התשובות לשאלון, נכון יהיה להזהיר את החייב בעל פה, בעת הגשת השאלון, על העונשים שהוא צפוי להם בשל מילוי שאלון כוזב. כך יש לעשות גם בתחילת חקירת היכולת, לפני שראש ההוצאה לפועל קורא בשאלון, כדי לאפשר לחייב שלא דייק בפרטים, לתקנו.

(ב) אמנם יש חשיבות רבה לתשובות של החייב לשאלון שבשאלון, אך חשיבות לא פחותה מכך יש לייחס דווקא לפרטים שלא נרשמו. פעמים רבות אנשים נרתעים מלרשום תשובות לשאלון מסוימות שעלו בשאלון, מכיוון שאינם מעוניינים לחשוף את הכנסותיהם האמיתיות ואת ההוצאות השוטפות שהם מוציאים מדי חודש. מדובר בשאלות שהחייבים אינם מעוניינים להשיב עליהן תשובות אמת⁷². העובדה שהשאלון אינו מלא, מהווה סימן לראש ההוצאה לפועל לבדוק מדוע לא ניתנו תשובות לכל השאלות, ומדוע דווקא שאלה מסוימות נשארה ללא תשובה, האם החייב רצה להסתיר דבר מה באי-מילוי פרטים, ומה הוא הסתיר⁷³.

(ג) המידע המועבר לראש ההוצאה לפועל בשאלון המלא כולו או בחלקו, מהווה נקודת מוצא חשובה לשאלות נוספות שנכון יהיה לשאול במהלך החקירה. כמעט על כל תשובה שנרשמה בשאלון, ניתן להציג שאלות נוספות ולקבל תשובות שתשמנה יסוד להפקת מידע נוסף ומועיל על כוחו הכלכלי של החייב⁷⁴.

8. איך לא לשאול

אופן הצגתן של השאלות, ולא רק תוכן וניסוחן, מהווים משתנה חשוב בחקירה. בעת הצגת השאלות יש להעביר לנשאל את כוונת השואל לקבל תשובה מלאה ונכונה. על השואל לפנות לחייב, להסתכל עליו בעת הצגת השאלה, ולהמתין לתשובה, מבלי להסב עינו ממנו. להלן נמנה מספר דרכים בלתי יעילות להצגת שאלות⁷⁵:

(א) דרך מוטעית היא להציג שאלות כאילו הן נקראות מתוך שאלון. הצגת השאלות במקרה כזה נראית כמו מילוי חובה או מצוות אנשים מלומדה או כמשימה שצריך לסמן "V" לידה, ואין לה חשיבות פרט לכך. דרך מוטעית זו תקרין גם על הנשאל, ותשובותיו תהיינה שגרתיות וחסרות מידע חדש או בעל ערך.

(ב) שאלות שגרתיות: הכוונה לשאלות שהחייב כבר ענה עליהן פעמים רבות. הוא מתורגל בהן, ואין לתשובות עליהן כל חשיבות. אולם ניתן להציג

(ג) שאלות סגורות וספציפיות מספקות לנחקר רמזים על כיוון החקירה והמשכה, ועל המידע שנמצא בידי של החוקר. לעתים רצוי להשאיר את הנחקר בערפל מסוים, בעיקר אם בכוונת החוקר לעמת אותו, בשלב מאוחר יותר, עם ראייה שנמצאת בידי החוקר.

לאחר שהחייב השלים את תשובותיו לשאלות הפתוחות, ניתן ורצוי לעבור לשאלות ממוקדות. אך טבעי הדבר כי בעת שהחייב מוסר גרסה חופשית הוא מדלג על פרטים אחרים, איננו מפרט ואפילו מערפל במתכוון פרטים מסוימים, או שבסיפורו יש פערים עובדתיים בלתי מוסברים. זאת ועוד: תשובה פתוחה מספקת לחוקר נושאים רבים, שעליהם יתבקש הנשאל להרחיב ולפרט. על כן תפקידו של ראש ההוצאה לפועל הוא למלא את החסר בשאלות נוספות, ובהן שאלות סביב "פערים" שנתגלו בגרסת החייב או שאלות הבהרה⁶⁶. אמנם בחלק מהמקרים שנצפו נשאלו שאלות הבהרה ושאלות המשך⁶⁷, אולם בחלק ניכר מהמקרים הן חסרו, אף שהדבר נראה כמתחייב מתשובות החייבים. בגלל אי-הצגתן של שאלות כאלה, לא הוצגה בפני ראש ההוצאה לפועל תמונה שלמה, והחלטתו בדבר גובה צו התשלומים התבססה על מידע חלקי בלבד⁶⁸. מצב דברים זה אינו תקין, מכיוון שלכאורה יש בו פוטנציאל לפגיעה הן בזוכה והן בחייב, ככל שצו התשלומים אינו נתון ביטוי ליכולת האמיתית של החייב.

בחלק ניכר מהמקרים לא הוצגה בפני ראש ההוצאה לפועל תמונה שלמה, והחלטתו בדבר גובה צו התשלומים התבססה על מידע חלקי בלבד

6. שאלות ישירות או שאלות עקיפות

בדרך כלל, רוב השאלות המוצגות בפני החייב בעת חקירת יכולת הן שאלות ישירות. אולם לעתים קרובות, תשובות לשאלות ישירות מגלות טפח ומכסות טפחיים. החייב, בדרך כלל, מצפה לשאלות ישירות, ותשובותיו מוכנות מראש וצפויות, ועל כן הן מוסיפות מידע מועט בלבד. לעומת זאת, שאלות עקיפות מניחות קיומן של עובדות מסוימות ובהן גם כוחן. כאשר מוצגת לחייב שאלה עקיפה, עליו להניח כי לשואל יש מידע מסוים שעליו מבוססת השאלה, ועל כן הוא מתייחס לשאלה ולתשובתו בכובד ראש, ואילו שאלות ישירות "מתירות" לו כביכול, לענות בשלילה⁶⁹. שאלות מנחות מכילות בחובן את התשובה המתבקשת⁷⁰, ואילו שאלות עקיפות כוללות הנחה נרמזת על ידיה שבידי השואל, ואף על פי שההנחה משפיעה על התשובה – היא עדיין איננה התשובה עצמה⁷¹. נחקר חש מחויבות רבה יותר לתשובותיו לשאלות פתוחות, מאחר שהן משאירות לו חופש החלטה נרחב לתוכן התשובה ולהיקפה. ולעומת זה: שאלות מנחות אינן רצויות מאחר שהן כוללות בחובן את התשובה, ומפחיתות מהאחריות של החייב לתשובותיו.

9. סוגים של תשובות

תשובותיו של החייב, לסוגיהן השונים, חשובות אף יותר מהשאלות ומדרך הצגתן. התשובות מספקות אמנם מידע אינפורמטיבי לראש ההוצאה לפועל, אבל הן משמשות גם את החייב – לא רק כדי להגיב לשאלה בצורה עניינית, אלא גם למטרות שונות המשרתות אותו באותה עת. ועל כן גם לאימתן

צילום: Photos

גם שאלות כאלה כאשר הן מהוות מעין הקדמה להמשך החקירה או אם הן נועדו לעמת את החייב עם מידע חדש, תוך השוואה עם תשובות שנתן בחקירה קודמת. נזכיר כי גם לשאלות השגרתיות צריכה להיות מטרה מוגדרת כמו לחקירה בכללותה, ואם שאלות שגרתיות אלה נשאלות ללא תכלית, שוב אין צורך בהן.

(ג) שאלות שנשאלות באינטונציה של שעמום, בין שהייתה פשוטיות ושגרתיות ובין שהייתה חשובות במיוחד, מטילות שעמום גם על החייב. הוא נוכח לדעת שהשואל איננו מתעמק בשאלות, ועל כן גם החייב איננו מתעמק בתשובה. שפת הגוף של ראש ההוצאה לפועל מקרינה על הנחקר, והוא, הנחקר, שם לב אליה במהלך חקירתו. לאינטונציה של השאלות נודעת אפוא חשיבות רבה בכל תהליך החקירה, מכיוון שאחד הנתונים להצלחתה טמון בשבירת השגרה ובהעלאת המתח של הנשאל.⁷⁶

(ד) הקשבה: הקשבה איננה זהה לשמיעה. לשמיעה יש משמעות סבילה. אין בה פעילות מכוונת של האדם אלא פעילות אנכית.⁷⁷ הקשבה היא תמיד פעילה, מכוונת ודינמית. תשומת הלב מופנית אל הדובר ובתוך כך מועבר אליו מסר ברור, ישיר או עקיף, שדבריו נקלטים. כאשר החוקר נותן לחייב תחושה כי דבריו נשמעים ונקלטים, ניטעת בו חובה להדדיות כלומר: לא רק להקשיב לדברי ראש ההוצאה לפועל אלא גם למלא אחר הוראותיו. אין ספק שעל ראש ההוצאה לפועל מוטלת משימה מורכבת בעת חקירת היכולת: עליו לשאול שאלות, להקשיב לתשובות, להשוות את התשובות למידע קודם ולתכנן את השאלה הבאה. עם זאת אסור שמורכבות זו תפגום בהקשבה ובתשומת הלב שעל השואל להקדיש לחייב בעת מתן התשובות לשאלותיו.⁷⁸

66 Rubin & Rubin, *supra* note 64, at pp. 212–218

67 כמו אותו חייב שסיפר שהוא מובטל אך מחפש עבודה, וראש ההוצאה לפועל ביקשו להמשיך ולפרט כיצד הוא מחפש עבודה, ועוד המשיך ושאל אותו: היכן חיפשת, האם נערת בלשכת התעסוקה או פנית אליה, למי עוד פנית בעניין זה, האם חיפשת במודעות דרושים בעיתונות, כמה פעמים הגשת מועמדות וקורות חיים וכיוצא בזה. התשובות לשאלות אלו אפשרו לראש ההוצאה לפועל לעמוד על מידת הרצינות של טענת החייב, שהוא מחפש עבודה.

68 כגון חייב שטען כי יש לו "הוצאות מיוחדות", אך לא נשאל עליהן; חייב נשאל אם הוא עובד וענה כי הוא מסייע לבן זוגו בעסק, אך לא נשאל באיזה עסק מדובר, איפה העסק, מהן הכנסותיו של העסק או הפסדיו או אם הוא עובד בעסק בהיקף משרה מלא או חלקי; חייב סיפר שהוא מתגורר בדירה שכורה, ולא נשאל על גובה דמי השכירות ואף לא התבקש להציג את חוזה השכירות; חייב טען שבן זוגו אינו עובד, ולא נשאל מדוע, או אם בן הזוג ניסה למצוא עבודה, אילו מאמצים השקיע בחיפוש העבודה, והאם היה כבר בדיונים אצל מעסיקים, או אם שלח קורות חיים למעסיקים וכיוצא בזה.

69 באחד המקרים השיב החייב בשלילה בתשובה לשאלה אם הוא החזיר חובות כספיים לאחרים שאינם הוכיח בתיק הנדון. גם כאן היה מקום לשאול: "כמה כספים השבת בשנה האחרונה?". חייב אחר שנשאל אם יש לו כרטיס אשראי ענה בשלילה. בהמשך החקירה הוברר ממסמכים שהציג באיכות הוכחה, שזמן מועט לפני החקירה השתמש בכרטיס כזה. אכן, החוקר יכול להשתמש בשקרים כאלה כמנוף למסירת האמת בשלב מאוחר יותר של החקירה או להסתייע בשקרים כדי לבחון את מהימנות החייב, ורצוי לשאול שאלות שיפחיתו את המוטיבציה של החייב לשקר.

70 ראש הוצאה לפועל שקיבל לידיו תלושי שכר של החייב, שאל/אמר לו, לאחר שעייין בהם: "האם אתה מחזיר שתי הלוואות?!", במקום: "כמה הלוואות אתה מחזיר?".

71 לדוגמה: "ספר על ניירות ערך שרכשת לאחרונה" או "מחן תכניות החסכון הרשומות על שמך?".

72 מעין ניצול של "זכות שתיקה", אף כי זכות זו אינה קיימת לגבי שאלון זה.

73 בחלק ניכר מהשאלונים שנבדקו על ידינו, לא נרשמו פרטים שונים וביניהם: תאריך הפסקת עבודה; סוג הבעלות על דירת המגורים; שטח הדירה; סכום חובות נוספים בתיקי הוצאה לפועל, גם כאשר נרשם כי נגד החייב תלויים תיקים נוספים.

74 כגון: אזכור של נסיעה לחו"ל כשנתיים לפני מילוי השאלון המעלה תמיחה על סדרי העדיפויות של החייב, ואולי זלזול בחובותו להחזיר את חובו. שאלון המודפס במחשב עשוי לעורר שאלות על המחשב כמקור הכנסה אפשרי נוסף. הבדלים בין שני שאלונים שרשמו על ידי אותו חייב באותו יום ו"תיקונים" שונים עליהם – ייתכן שנבעו מטעות תמימה אך בהחלט מהוים איתות לכך שיש להעמיק את החקירה. רישום על הכנסות משכר ללא ציון מקום העבודה, פער תמוה ומתמיה בין סכום של 1,000 ₪, המשמש לכיסוי כל ההוצאות הקשורות בשכר דירה, חשמל, מים, גז ארנונה, טלפון, ביטוח רפואי וכלכלה, לבין סעיף "ההוצאות האחרות" העומד על 2,300 ₪. פרטים אלה טעוניים העמקת החקירה.

75 אלו הן דוגמאות של אירועים מתוך חקירות היכולת שנצפו.

76 הרחבה בנושא זה ראו גלבער, *לעיל* הערה 24, בע' 237–287.

77 בחלק ניכר מחקירות היכולת עיין ראש ההוצאה לפועל במסמכים שבידיו או ברשומות שבמחשב שלפניו בעת שהחייב ענה לשאלותיו או לשאלות באיכות הוכחה. התנהגות כזו מעבירה לחייב מסר שהשואל אינו מקשיב לו, שאין זה משנה מה הוא יענה ומה ימסור ושהחלטת ראש ההוצאה לפועל כבר גוררה מראש. בסופו של דבר תעורר אצלו בשל כך התנגדות למלא את ההוראות שהוא מקבל מראש ההוצאה לפועל. ודאי שאין בכך כדי לתרום ליצירת שינוי חיובי אצל החייב ולנטילת אחריות על חובו.

78 לעיתים ראש ההוצאה לפועל כלל לא הקשיב לתשובת החייב, אלא חשב מה צריכה להיות השאלה הבאה או שבדק את הכתובים שבידיו והסתכל במסך המחשב המתקן על שולחנו. אף אם בדיקה זו נועדה להעריך את מהימנות התשובה, החייב קלט זאת, ותשובותיו הפכו קצרות ולא אינפורמטיביות.

(ה) תשובות של ראש הוצאה לפועל במקום החייב: במהלך התצפיות נכחנו במספר חקירות שבהן ראש הוצאה לפועל ענה על שאלות שהוצגו לחייב על ידי בא-כוח הזוכה במקום שהחייב יענה עליהן⁸³. נטייה כזו של ראש הוצאה לפועל, בלטה גם, ובעיקר, בשאלות אינפורמטיביות שבהן לא היה ספק שהתשובות היו ידועות לחייב, וקרוב לוודאי שהוא מכיר את התשובות האמיתיות טוב יותר מאשר ראש הוצאה לפועל. בפרקטיקה כזו יש עיוות של תהליך החקירה, ויש לה מספר תוצאות שליליות⁸⁴:

(1) תשובות של ראש הוצאה לפועל במקום החייב מפחיתות מהאחריות של החייב לתשובות בכלל, ולפירעון החוב בפרט, ויוצרות גם מצב של פטרנליזם מוגזם מצדו של ראש הוצאה לפועל.

(2) מנגנון הוצאה לפועל עלול לאבד כלי חשוב שנועד להגשמת מטרה חשובה, המתייחסת לגיבוש מצב שבו החייב ייטול על עצמו, לעתים בפעם הראשונה ולעתים מחדש, את האחריות להחזר החוב ככל שהדבר נתון בידיו.

(3) איבוד מידע הנמצא ברשות החייב, ולעתים זהו מידע שהוא מעוניין מאוד להסתיר.

(4) ראש הוצאה לפועל מאבד את היכולת להתרשם מאמינותו של החייב, מתשובותיו ומהתנהגותו.

ד. כמה הערות על שקרים, על משקרים ועל חשיפתם

פול אקמן (Ekman)⁸⁵ מגדיר כשקרן אדם אשר מתכוון להוליך שולל אדם אחר, מבלי שהוא מודיע לו על כך מראש ומבלי שהוא מתבקש לכך על ידי אותו אדם. הוא מונה שני סוגי שקרים:

- (1) הסתרה (Concealing): השקרן מסתיר מזולתו מידע אמיתי כלשהו, מבלי שהוא אומר דבר מה לא נכון.
- (2) סילוף (Falsifying): השקרן מסתיר מידע אמיתי מזולתו, וגם מציג מידע שקרי כאמת.

במקרים רבים נתקלים ראשי הוצאה לפועל בשקרים, המופיעים בצורות שונות, כגון: חייבים שאינם מדויקים בדבריהם, סתירות בין דברים שאמר או כתב החייב, סתירות או אי-התאמות בין דברי החייב לבין ראיות אחרות שהוצגו במהלך החקירה או אי-גילוף של עובדות שהסתברו מראיות אחרות. בחקירת יכולת, כמו בחקירות אחרות, גילוי השקרים איננו מהווה מטרה עצמאית, אלא אמצעי בלבד כדי לעמוד על אמינותו של החייב. יודגש כי כאשר נאמרים דברי שקר, הם עשויים להוות "מנוף" בידי החוקר להשגת המטרה המרכזית של החקירה. כדי להשיג מטרה זו על ראש הוצאה לפועל לעשות מאמץ ולגלות את השקרים שנאמרו⁸⁶. התעלמות משקרים פוגעת ביעילות החקירה מכיוון שהיא מלמדת את החייב ש"מותר" לו לשקר, ויתרה מזו: החייב מסיק שאמירת שקר תועיל לו בכל מקרה. כיצד? אם לא ייתפס הוא יביא להקטנת גובה התשלומים החודשיים, וגם אם ייתפס הוא לא ייענש ולא יינזק מכך⁸⁷.

התשובה נודעת משמעות משלה. השואל צריך לדעת מהי המשמעות של תשובות כאלה או של "אי-מתן תשובות":

(א) שאלות כתשובות: ייתכן שבתגובה לשאלת ראש הוצאה לפועל או בא-כוח הזוכה, משיב החייב בשאלה הכוללת אותה שאלה שהוצגה זה עתה בפניו משום שלא היטיב לשמוע את השאלה⁷⁹. אך ברוב המקרים אין זו הסיבה שבגללה חוזר החייב על השאלה. בדרך כלל חוזר החייב על השאלה כאשר יש לו קושי לענות או כאשר התשובה איננה נוחה לו או כאשר השאלה הפתיעה אותו.

(ב) בקשה לחזור על שאלות: כמו במקרה הקודם החייב מבקש "להרוויח זמן למחשבה". הניסיון המעשי מצביע על כך שבחלק ניכר מהמקרים שבהם ביקש החייב מבא-כוח הזוכה או מראש הוצאה לפועל לחזור על השאלות, מדובר בשאלות שהתשובות להן לא העמידו את החייב באור חיובי.

(ג) היפוך המצב: החייב שואל את ראש הוצאה לפועל או את בא-כוח הזוכה שאלות שבחלקן טמונה הטחת אשמה באחרים כולל גם בראש הוצאה לפועל. כך הופך החייב מנחקר לחוקר ומחזיר לעצמו את הכוח ושולט בסיטואציה, שככלל היא לוחצת ומאוד לא נוחה לו. במקרים כאלה יש נטייה "להעמיד את החייב על מקומו" באמירה או בהבהרה בנוסח: "כאן אני השואל ואתה העונה". תשובה כזו יוצרת רוגו אצל החייב ואנטגוניזם כלפי השואל. רצוי "להחזיר את הכדור" ואת האחריות לידי החייב בשאלה נוספת שגם תרגיע את החייב וגם תהווה פתח רחב יותר לקבלת מידע אמיתי ממנו⁸⁰. חשיבותן של תשובות כאלה טמונה ביצירת מחויבות אצל החייב לפירעון חובותיו, אף אם בשלב הראשון המחויבות נוצרת רק לעניין מתן תשובות לשאלות שהוא נשאל.

ראש הוצאה לפועל אמור, לדעתנו, למלא גם תפקיד של "סוכן-תומך" עבור החייב. לעזור לחייב כדי שיפעל בעצמו להחזרת החובות שנטל על עצמו וכדי שלא "יוצף" בחובות נוספים

(ד) היעדר תשובות, אי-מתן תשובות, התחמקות מתשובות או שתיקה הם בדרך כלל סימנים לשאלות מאוד לא נוחות, שעלולות להעמיד את החייב באור שלילי או לספק לראש הוצאה לפועל מידע שבעקבותיו יוגדל צו התשלומים⁸¹. מעבר לכך, אי-מתן תשובה צריך לאותת לשואל שמדובר בנושא רגיש לגבי החייב, ומן הראוי להמשיך ולחקור בו⁸². ועל כן נכון יהיה לעמוד על מתן תשובה ולא לאפשר לחייב להתחמק ממנה. התגובה לכך עשויה להיות שונה ממקרה למקרה, בהתאם לנסיבות ולהתרשמות של ראש הוצאה לפועל מהחייב: הצגת השאלה פעם נוספת, הערת ראש הוצאה לפועל לחייב כי לא ענה לשאלה, ציון לפרוטוקול שהחייב לא ענה, חיוב החייב לענות, וחזרה אל השאלה בשלב אחר של החקירה או הצגת השאלה בניסוח אחר.

חלק ניכר מהחייבים מסתבך בחובות כספיים שלא בטובתו, אם בגלל ניהול כושל של עסקיו, אם בגלל פיטורין ממקום העבודה או מחלה פתאומית קשה, ואם עקב ניצול תמימותו על ידי אחרים. אוכלוסייה זו מקבלת, בדרך כלל, אחריות על חובותיה. אנשים אלה יציגו בפני ראש הוצאה לפועל נתונים אמיתיים על ההכנסות וההוצאות שלהם, ויתנו תשובות אמת בחקירה. ולעומת זה, קיים רובד רחב של חייבים אשר פועל שלא בתום לב, מנהל רמת חיים גבוהה העולה על כוחו הכלכלי, ונקלע לעסקות מסחריות כושלות בידיעה ברורה שלא יוכל לעמוד במיליון בהיעדר יכולת כספית. אוכלוסייה זו של חייבים מועדת לשקר בקור רוח בעת חקירת היכולת. אחד ממאפייניה הוא ההתחמקות מאחריות לדברים שאמרו במהלך החקירה. הם יכחישו אמירות המיוחסות להם. הם יטענו כי דרישה הוצאו מהקשרם או שלא הבינו את השאלה או שלא הובנו כהלכה, ורבים מהם "ישפרו" את הגרסה הקודמת בגרסה חדשה אשר מותאמת לתגובתו של החוקר. חייבים כאלה מכירים היטב את מערכת ההוצאה לפועל. הם כבר נחקרו בעבר בחקירת יכולת, ולעיתים קרובות הם מתכוננים מראש לחקירה. יתר על כן, כמה מהם הורשעו בעבר בעברות מרמה. ברור הדבר שיש להתייחס לחייבים מסוג זה באופן שונה מאשר לחייבים תמי לב, ומותר לראשי ההוצאה לפועל להתייחס בהסתייגות ובוזהירות לדרישה ולבחון אותם היטב.

מהו אופיים של השקרים שמופחים בחקירות היכולת?

(1) רוב השקרים אינם שקרים גדולים. בדרך כלל, שקרנים ייטו לספר שקרים קטנים, יסתירו מידע, יקטינו סכומי הכנסות, יגדילו סכומי הוצאות או "יעגלו פינות". שקר או מרמה "טובים" תמיד יתבססו על גרעין מסוים של אמת שמסביבו תירקם הגרסה השקרית.

(2) תגובה מיידית או מאוחרת לשקר: הנטייה האנושית היא להגיב מיד על שקר, אולם תגובה כזו עלולה להיות חרב פיפיות מכיוון שהיא מאפשרת לחייב שמעוניין לשקר בחקירת היכולת, להתכחש לדברים שאמר מספר דקות קודם לכן או לתקן אותם דברים בנימוק יצירתי כלשהו. עדיף לא לגלות מיד לחייב כי ראש ההוצאה לפועל ער לגרסה השקרית, וטוב יותר לאפשר לו להמשיך בגרסה זו. כך יסתבך החייב בשקרים נוספים עד שיקשה עליו לחזור בו מהגרסה שמסר או "לשפר" אותה, בעת שראש ההוצאה לפועל יטיח בפניו את שקריו.

(3) כבר נאמר לא פעם, כי גילוי שקרים נמצא בפרטים הקטנים. שקרנים שונים בונים את סיפור ההונאה על פי גרעין אמיתי, והם מכינים בדרך כלל את הסיפור הכללי ואף מתכוננים לחזור עליו בעת החקירה. הם אינם מכינים את כל "הפרטים הקטנים". הם אינם יכולים להתכונן לכל השאלות האפשריות, וככל שעליהם לענות על יותר שאלות, ובעיקר כאלה המתבקשות מתוך סיפוריהם, קשה להם לשמור על עקביות. ולכן בחקירה של חייב החשוד באי-אמירת אמת, יש לשאול אותו שאלות נוספות פרט לשאלות כלליות רגילות, עד כדי ירידה לפרטים ולפרטי פרטים. ככל שהחקירה תהיה מפורטת יותר, יש סיכוי רב יותר לגלות את שקריו של הנחקר וגם להביא את הנחקר לידי הודאה בהם.⁸⁸

(4) מניעת שקרים והרתעה מפני אמירת שקרים: כדי למנוע מחייב לשקר, או על מנת להקל על חשיפת שקרים, מן הראוי לנקוט את הצעדים הבאים:

(א) רישום מדויק בפרוטוקול: על הפרוטוקול לשקף במדויק את השאלות והתשובות במהלך החקירה, כדי למנוע מהנחקר להתכחש לדברים מסוימים או להקשות עליו לחזור בו מדברים כאלה.

79 לשאלה: "האם אתה חתמת על הסדר חובות?" השיב חייב: "האם אני חתמתי על הסדר חובות?".

80 באחת מהחקירות, לאחר שנשאל שאלות רבות על הכנסותיו והוצאותיו, הטיח החייב בראש ההוצאה לפועל ובבאי-כוח הוזהר: "תגידו לי אתם, איך אפשר לחיות כך?", ותגובת ראש ההוצאה לפועל הייתה: "ספר לנו איך אתה מצליח להסתדר". תגובה זו הולידה תגובה אינפורמטיבית של החייב שסיפקה לראש ההוצאה לפועל אפשרות אמיתית ללמוד על הכנסותיו ועל הוצאותיו, שכן דבריו נאמרו בהתרגשות ו"מהבטן", וניכרו בהם סימני אמת. ואכן, תוך כדי תשובתו של החייב, ל"החזרת כדור" זו, הוא מסר פרטים שאפשרו לראש ההוצאה לפועל להגדיל את צו התשלומים.

81 ללא כל קשר לזכות השתיקה בחקירה פלילית או לזכות שלא להעיד במשפט.

82 לדוגמה, נשאל חייב איך ייתכן שיש לו חיוב בחשבון של חברת אשראי, ואילו קודם טען שאין לו כרטיס אשראי תקופה ארוכה לפני צבירת החוב. החייב לא ענה. הסתירה בין התשובה לבין המסמכים אמורה להשליך על מהימנות החייב ועל ההחלטה על גובה צו התשלומים. יש להתעכב כאן ולחייב אותו לענות על השאלה. הדבר לא נעשה במקרה זה, ולאחר מספר שניות שאל ראש ההוצאה לפועל שאלה אחרת.

83 ואין מדובר במצבים שבהם העמיד ראש ההוצאה לפועל את בא-כוח הוזהר על כך שהחייב כבר ענה על שאלה זו או שהשאלה לא הייתה לגיטימית.

84 מבין כמה מקרים של פרקטיקה זו, נביא רק שתי דוגמאות בולטות: (1) ראש ההוצאה לפועל, כתשובה לשאלת בא-כוח הוזהר, ערך חישוב על סכומי ההלוואות של החייב, יתרותיהן ומועדי סיום החזרתן; (2) חייב נתבקש לפרט את הכנסותיו והוצאותיו, אך ראש ההוצאה לפועל השיב במקומו מתוך המסמכים שבידו. יש להביא בחשבון שיתכן שאין אלה כל המסמכים או שאין במסמכים פירוט של כל ההכנסות וההוצאות. התשובה צריכה להינתן בצורה מפורטת על ידי החייב ולא על ידי ראש ההוצאה לפועל.

85 P. Ekman *Telling Lies – Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage* (New York, 1985)

86 סוגיית גילוי שקרים היא רחבה וחורגת מנושא מאמר זה, אולם יש על כך ספרות רבה מאוד. בין היתר, ראו: *Ibid*, ומאמרים רבים שפרסם אקמן בעצמו ועם אחרים; וכן: A. Vrij *Detecting Lies and Deceit – The Psychology of Lying and the Implications for Professional Practice* (Cheichester, 2000); B.M. DePaulo, J.I. Stone & G.D. Lassiter "Deceiving and Detecting Deceit" *The Self and Social Life* (New York, B.R. Schlenker ed., 1985) 32

87 להלן מספר דוגמאות לשקרים או לאי-דיוקים ולסתירות שנתגלו תוך כדי החקירה, אך לא הייתה אליהם כל התייחסות. ייתכן שראש ההוצאה לפועל היה ער להם והתייחס לכך בקביעת המהימנות של החייב. עם זאת, בחלק ניכר מהמקרים, לא ניכרה השפעת התייחסות זו בקביעת גובה התשלומים. חייב טען בתחילת החקירה שאין לו כרטיס אשראי, אולם הוא אישר, בתשובה לשאלה נוספת, שהיה ברשותו טלפון נייד, אולם הוא נותק כשבעיים לפני מועד החקירה. משמעות הדברים היא כי, קרוב לוודאי, שעד זמן קצר לפני החקירה היה ברשותו כרטיס אשראי, שכן ככלל, חברות הסלולר אינן מספקות שירותים ללא כרטיס אשראי. מלבד עצם החשד, שאותו חייב המשיך לצבור חובות, לא הייתה כל התייחסות לסתירה המשתמעת בין הדברים. חייל בשירות קבע סיפר כי הוא נוהג לנסוע בטרמפים כי אין לו רכב, אף שיש איסור מפורש על כך בצה"ל, אולם הוא לא נשאל על כך. חייב אחר אמר כי הוא לא מקבל קצבת שאירים, אך יותר מאוחר, כשהסתבר שהוא מקבל קצבה זו, הוא לא נשאל לפשר הסתירה.

88 Vrij, *supra* note 41

הוצאה לפועל פרטיים אשר פגיעתם בשלטון החוק רעה"⁹².

(2) בהיבט השני, והמנוגד לכאורה להיבט הראשון, ראש ההוצאה לפועל אמור, לדעתנו, למלא גם תפקיד של "סוכן-תומך" בחיוב. אמנם מטלה זו איננה קבועה בחוק, אולם היא נובעת, כפי שנראה לנו, מניסיון מעשי, עשיר ומגוון שהצטבר במערכת ההוצאה לפועל במשך תקופה ממושכת, מאז נכנס חוק ההוצאה לפועל לתוקפו בשנת 1968. בצד המטלה העיקרית והבסיסית של האכיפה, על ראש ההוצאה לפועל לעזור לחייב, ככל שהדבר ניתן, כדי שיפעל בעצמו להחזרת החובות שנטל על עצמו, וגם כדי שהחייב לא "יוצף" בחובות נוספים. זהו ההיבט התומך בתפקידו של ראש ההוצאה לפועל.

התפקיד הכפול של מערכת ההוצאה לפועל נובע גם מריבוי הפנים של המונח "סמכות". אכן, סמכות קשורה אמנם בהסמכה חוקית, קרי מתן כוח פורמלי להטיל ולאכוף מרות. אולם סמכות קשורה גם בדמות שסמכותה איננה נובעת ממקור חוקי-פורמלי, אלא מאישיותה כבת-סמכה בתחומה, כמקור של ידע, אמינות וכמשענת תומכת בנסיבות מתאימות. תרומתו העיקרית של המודל המשולב שאנו מציעים, ניכרת ביצירת מניעים פנימיים אצל החייב לציית לחוק ולהוראות בית המשפט. ציות וכפייה פועלים רק בנוכחות בעל הסמכות או כאשר החשש מפעילותה של הרשות עדיין לא התפוגג. אולם אם מושא הסמכות (בענייננו: החייב) מפנים את הציות לחוק ומציית לו ממניעים ערכיים, הוא ימשיך ויציית גם בהיעדרו של "הפקח החברתי" שדיברנו בו. חשוב שנדגיש כי אדם שלא הפנים את החובה לציית לסמכות (ובהקשר שלנו הציות לצווים של המערכת השיפוטית) עלול להחליף את הציות בתוקפנות מיד לכשייראה לו שהחשש והפחד אינם מוצדקים. תוקפנות זו מתבטאת הן באלימות פיזית כלפי פקדי ההוצאה לפועל⁹³ והן בדרכים אחרות ובהן קריעת המסמכים של ההוצאה לפועל, סירוב לקבל מסמכים שנשלחו לחייב, או הפסקת כל תשלום כהתרסה נגד בית המשפט⁹⁴.

שני ההיבטים הללו של תפקיד ראש ההוצאה לפועל – קרי, תפקידו כ"פקח חברתי" ותפקידו כ"מסייע לשינוי" – צריכים להתבטא במשולב בהתנהגותו בעת חקירת היכולת, אף שבין שני התפקידים יש לכאורה ניגוד מובנה⁹⁵. אף כי לחייבים יש ידיעה כללית על סמכויותיו של ראש ההוצאה לפועל ועל האפשרות שיוטלו עליהם אמצעי אכיפה אם לא יחזירו את החוב, אין הדברים מצויים במרכז תודעתם ולעתים אף מודחקים. ועל כן, על ראש ההוצאה לפועל להעמיד את החייב על התוצאות האפשריות לאי-ציות, ולהמחיש ידיעה זו בפניו כדי שתופנם, ככל שהדבר ניתן להיעשות. על ראש ההוצאה לפועל לבנות את סמכותו ולעצב אותה באופן נכון כבר מהשלב הראשוני של חקירת היכולת. להלן נמנה מספר דוגמאות לדרך של בניית הסמכות, על שני היבטיה, המחשתה והדרך להפנמתה על ידי החייב:

(1) תמיכה בחייב בגבולות סבירים

בצד המחשת הסמכות של ראש ההוצאה לפועל כמי שתפקידו לבצע פסקי דין, הוא צריך לעצב את דמותו גם כדמות תומכת בחייב חסר אמצעים באמת, אשר מנסה בתום לב לשלם את חובותיו. דמויות סמכותיות אינן

(ב) חזרה בקול רם על הרישום בפרוטוקול: לקריאת הפרוטוקול בקול יש מספר השלכות: החייב אמור להבין שדבריו נרשמים, והרישום עצמו עשוי להרתיעו ממתן גרסה שקרית. פרקטיקה זו מאפשרת לחייב לתקן את דבריו על אתר ולספר את האמת. הרישום בפרוטוקול כשלעצמו, והשמעת הדברים בקול רם, יפגעו ביכולתו של החייב לתקן את גרסתו בשלב מאוחר יותר על פי הראיות שיצטברו נגדו, או לטעון שהדברים כלל לא נאמרו, או שלא הבין אותם לאשורם, או שדבריו הוצאו מהקשרם.

(ג) חזרה על גרסאות החייב: רצוי לאפשר לחייב לספר את סיפורו בפרוטרוט, ויותר מפעם אחת, אף שקיימת נטייה בבתי המשפט שלא לאפשר לעורכי הדין לשאול שאלות שהעד כבר ענה עליהן⁹⁶. אולם העמדה החקירתית בהליכי ההוצאה לפועל שונה מהעמדה הנהוגה בבתי המשפט, וטוב שכך הדבר. החקירות בבית המשפט ובהוצאה לפועל נועדו לשרת מטרות שונות: הדיון בבית המשפט מתנהל לצורך קביעת ממצאים עובדתיים והסקת מסקנות משפטיות. החקירה הראשית – מטרתה להציג את המידע הרלוונטי שברשות העד, בלשונו ובסגנונו, והחקירה הנגדית – נועדה להציג את כל החומר הרלוונטי שנותר ברשות העד ולא הוצג בחקירה הראשית. בנוסף לכך זה העיקר: העמדת גרסת העד במבחן האמת⁹⁷. ולעומת זה, חקירת היכולת מתנהלת בפני ראש ההוצאה לפועל לאחר שפסק הדין כבר ניתן, הממצאים נקבעו, המסקנות המשפטיות הוסקו, וכעת לא נותר לחייב אלא למלא אחר פסק הדין: "מערכת יעילה לאכיפת פסק-דין היא הכרחית לקיומה של מערכת משפט תקינה הזוכה לאמון הציבור"⁹⁸. חלק מיעילותה של מערכת אכיפה נמדד ביכולתה לחשוף, באמצעי תשאול מושכלים ונמרצים, את נכסי החייב ואת יכולתו לעמוד במילוי פסק הדין. חזרה על אותן שאלות בהליכי חקירה בהוצאה לפועל אמורה להניב פרי ולסייע בחשיפת שקרים. רצוי לשאול שאלות על הפרטים הקטנים ביותר, שלפעמים נראים כלא קשורים לסיפור המרכזי של הנחקר, או לשאול שאלות העולות מתוך תשובות לשאלות קודמות. פרקטיקות אלה עשויות לתת כלי לחשיפה ולהתרעה בידי ראש ההוצאה לפועל, להרתיע חייב מלמסור גרסאות שקריות, ולגלות את שקריו ביתר קלות.

ה. חקירת יכולת כהפעלת סמכות תומכת

תכליתה של מערכת ההוצאה לפועל לאכוף ביצוע חיובים ניתנת להשגה בשתי דרכים:

(1) בהיבט הראשון, ראש ההוצאה לפועל הוא מעין פקח משפטי-חברתי שתפקידו לאכוף ביצוע חיובים וגביית חובות. בתחום זה עליו לאכוף על החייב את החזרת החוב, אגב הפעלת אמצעי אכיפה שבחוק, ולקדם בכך גם את עניינו המיוחד של הזוכה וגם את טובת הציבור:

"מנגנון ההוצאה לפועל נועד להפוך את הפסק למציאות. בכך הוא מקדם לא רק את האינטרס של הזוכה, אלא גם את טובת הציבור. אכן, הוצאה לפועל מהירה ויעילה של פסק-דין היא אינטרס ציבורי ראשון במעלה. הוצאה לפועל אפקטיבית מגבירה את האמון בשלטון החוק. חוסר יעילות בהוצאה לפועל מביא לזלזול בכבוד החוק וליצירתם של מסלולי

בהתמודדות שבין זוכה לחייב במאבק על פירעון החוב. הצבענו על הקווים המנחים בחקירה כדי שתהיה יעילה ושתוצאותיה תהיינה נכונות ככל שהדבר ניתן. חקירת היכולת מתנהלת במסגרת הייררכית שבה ראש הוצאה לפועל הוא המחזיק במושכות, ועליו להקפיד שלא תהיינה הדוקות מדי וגם לא רופפות מדי⁸⁹. ראש הוצאה לפועל הוא המנווט את החקירה, וגם אם ירשה לחייב לסטות סטייה מסוימת מהנושא המרכזי לנושא צדדי, מנימוק נכון וראוי, הסטייה עדיין נמצאת בשליטתו. ברצותו – מאריך וברצותו – מקצר. אך בכל מקרה, על ראש הוצאה לפועל להבהיר לחייב, במפורש ובהתנהגות, כי הסמכות נתונה בידיו שלו. אכן הפורמליות תובעת מרחק בין ראש הוצאה לפועל (החוקר) ובין החייב (הנחקר), אלא שההיבט התומך של חקירת היכולת דווקא מעודד קרבה. על מנת שלא להעביר לחייב מסרים סותרים, שעלולים לפגוע בהשגת המטרה של ראש הוצאה לפועל, יש צורך באינטגרציה בין שתי המגמות שאמנם נראות סותרות על פניהן, אולם הן משלימות זו את זו, ואין האחת יעילה ללא רעותה. תפיסה זו בנויה על ההנחה שחקירת היכולת היא רק שלב אחד בתהליך שבו מפעיל ראש הוצאה לפועל את החייב לשם החזרת החוב, ואיננה אירוע חד-פעמי המנותק מההקשר הרחב שבו נערכת חקירת היכולת.

89 זה הבדל אחד מתוך כמה וכמה הבדלים, בין הליך של חקירת עד במשפט אזרחי או פלילי ובין חקירת יכולת של חייב.

90 יי קדמי על הראיות (תשס"ד, כרך ג) 1961.

91 דברי השופט יי אנגלרד בעניין גמזו, לעיל הערה 51, בע" 383, והפנייתו למאמרו של השופט ד" בר-אופיר: "בניצ פר"ח ומה שאחריו" בספרו של מי אלון **כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל – ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית** (מהדורה שנייה, תשי"ס) 326.

92 הנשיא אי ברק בעניין גמזו, לעיל הערה 51, בע" 374.

93 ע"פ 416/75 מ"י נ' נוריאני, פ"ד (1) 677.

94 דוגמאות לאירועים שנצפו במסדרון בית המשפט, לאחר יציאת החייבים מחקירת היכולת, שבמסגרתה ניתן צו תשלומים.

95 ראו ו' סלונים-נבו "טיפול בפונים שלא-מרצון: אפיונים מיוחדים" **עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבות** (ני ווונר, מי גולן ומי חובב עורכים, תשנ"ד) 16, 17. "כאשר מטפלת כופה שיקום על פונה, כמו במקרה של טיפול בפונים שלא-מרצון, הוא פועל בכיוון ההפוך להגדרה העצמית".

96 סי 669 לחוק ההוצל"פ.

97 רע"א 5368/01 יהודה נ' תשובה, פ"ד (1) 214.

98 רע"א 527/03 ניגרי נ' בנק לאומי למשכנתאות בע"מ (טרם פורסם), דינים עליון סד 712.

99 רע"א 1926/03 פרטי נ' בנק לאומי למשכנתאות (טרם פורסם), דינים עליון סג 966.

100 והלוא זו מעין "הסתעפות" של עקרון המידתיות.

מתוארות דווקא בתור מי שמטירות פקודות והוראות ומשתמשות בכוח פורמלי, אלא גם כדמויות מיטיבות, רגישות להיבט החברתי ומייצגות מקצוענות, תובנה וערכים. יודגש ההבדל בין פטרנליזם לבין תמיכה: פטרנליזם מביא לתלות ולא לאוטונומיה ולעצמאות, ובסופו של דבר, להפעלת סנקציות או אמצעי אכיפה שלעתיים הם קיצוניים, לשם השגת המטרה. ולעומת זה, המודל המשלב סמכות ותמיכה הוא אפשרי ואף רצוי, מאחר ששני היבטים אלה מובנים אל תוך תפקידו של ראש הוצאה לפועל. אמנם הוא אשר מוסמך להטיל על החייבים צווי תשלום ואמצעי אכיפה אחרים אם אינם עומדים בפירעון החובות, אולם הוא גם קרן המזבח שלהם. הוא המוסמך להגביל מראש את שיעורי התשלום החודשי מצד אחד, ולהקל על צו התשלומים לאחר שכבר ניתן מצד שני⁹⁶. כך קבעה ההלכה הפסוקה לא אחת, כי על בתי המשפט ועל ראשי הוצאה לפועל לגלות רגישות חברתית ולהקפיד, למשל, בכל הנוגע להליכי מימוש משכנתה על דירת מגורים, בייחוד בתקופה של קשיים כלכליים נמשכים⁹⁷. הליכי פינוי יעובו כאשר קיים חשש כי לחייבים ייגרם נזק קשה ובלתי הפיך עם השלכות קשות ביותר⁹⁸. ברור ומוכן הוא כי נדרשת מהחייבים התנהגות בתום לב, ולכן הליכי הפינוי לא יעובו כאשר החייבים ניצלו לרעה את ההתחשבות שגילו בהם בתי המשפט⁹⁹. דברים אלה נכונים גם כאשר מדובר בצווי תשלום שהחייב איננו מסוגל לעמוד במילויים בגלל פיטורין מהעבודה או בגלל כל שינוי קשה ומהותי הפוגע ביכולת ההשתכרות שלו.

(2) קבלת החייב כמו שהוא

במהלכו של "הפיקוח התומך", החייב מתקבל כפי שהוא, על אישיותו והתנהגותו, גם אם הוא מיוחד ויוצא דופן. אין מקום וצורך להטיף לו מוסר או לגנות היבטים ותכונות באישיותו. אין ספק שהטפת מוסר היא פרקטיקה מפתה מאוד, אלא שהיא איננה נמנית עם תפקידו של ראש הוצאה לפועל, מה גם שאיננה יעילה בהחדרת ערכים, ואף גורמת בדרך כלל לתגובה נגדית. השפעת ראש הוצאה לפועל תהיה רבה יותר בדרך עקיפה, כלומר מתוך ניסיון גלוי, כן ואמיתי לסייע לחייב בפירעון החוב, בכפוף להוראות החוק ולהלכה הפסוקה.

(3) שימוש בסמכויות

השימוש בסמכויות החוקיות הוא חלק בלתי נפרד מתפקידו של ראש הוצאה לפועל, ואל לו להסס לעשות בהן שימוש כאשר יש צורך בכך. אולם כדי שלא לאיין את נטילת האחריות להחזרת החוב, וכדי לבנות את דמותו של ראש הוצאה לפועל כדמות תומכת, השימוש בסמכויות צריך להיות שימוש מושכל שיביא להשגת המטרה של החזרת החוב, אך מבלי להגביר את הרגשת חוסר הישע של החייב.

1. סיכום

במאמר זה השקפנו על חקירת היכולת מזווית ראייה שונה מזו שהורגלו בה עד היום. שמנו את הדגש על דרכי החקירה, כפי שהן משתקפות